

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Magda Lojk

POMENI, KI JIH OBLAČIMO

Oblačilni frazemi v slovenskem knjižnem jeziku

Diplomsko delo

Mentorica red. prof. dr. Erika Kržišnik

Stopiče, maj 2010

Izvleček

Predmet pričujočega diplomskega dela so oblačilni frazemi, torej frazemi, ki vsebujejo vsaj eno frazemesko sestavino s pomenskega polja 'oblačilo' in 'del oblačila'. K oblačilnim frazemom pristopam s kulturološkega vidika, pri čemer se najbolj naslanjam na kognitivno jezikoslovje in njegovo teorijo konceptualne metafore in metonimije. Ob koncu se pokaže povezanost oblačilnih frazemov s somatskimi, kompleksno razmerje med konceptualnimi metaforami in metonimijami ter ugotovitev, da oblačilni frazemi pretežno ubesedujejo človekovo družbeno bivanje, kar lahko povzamemo s frazemom *obleka naredi človeka* (kot družbeno bitje).

Ključne besede

slovenščina, frazeologija, oblačila, oblačilni frazemi, kognitivno jezikoslovje, metafora, metonimija, konceptualna metafora, konceptualna metonimija

Title: **Meanings we clothe: Clothing idioms in Slovenian literary language**

Abstract

This thesis discusses phrasal units, clothing idioms that contain at least one expression for clothes and parts of garment. Clothing idioms are analyzed from a culturological point of view; mostly referred to cognitive linguistics and its theory of conceptual metaphor and metonymy. The conclusion reveals the connection between clothing idioms and somatic expressions, the complex relations between conceptual metaphors and metonymies, and the finding that clothing idioms mostly articulate human social existence; we can sum up this idea with Slovenian idiom *obleka naredi človeka*, clothes make the man as a social being.

Key words

Slovenian language, phraseology, idioms, clothes, cognitive linguistics, metaphor, metonymy, conceptual metaphor, conceptual metonymy

VSEBINA

UVOD	5
1 OBLAČILNA KULTURA	7
1.1 Oblačenje.....	7
1.2 Oblačila.....	11
2 TEORETIČNA IZHODIŠČA	15
2.1 Kulturološka razlaga frazemov.....	15
2.2 Kognitivno jezikoslovje.....	15
2.2.1 Metafora in metonimija.....	18
2.2.2 Metonimija.....	20
3 OBLAČILA V SLOVENSKIH FRAZEMIH	22
3.1 Gradivo.....	22
3.2 Frazemi s sestavinami <i>klobuk, kapa</i> in <i>čelada</i>	24
3.3 Frazemi s sestavinami <i>majica, halja, neglizže, srajca, suknja, plašč, uniforma</i> in <i>talar</i> ...27	
3.4 Frazemi s sestavinami <i>blače, krilo</i> in <i>plenica</i>	33
3.4.1 Spol.....	33
3.4.2 Pogum.....	34
3.4.3 Razmerja.....	38
3.4.4 Nezrelost.....	41
3.4.5 Drugo.....	42
3.5 Frazemi s sestavinami <i>copata, čevlj, škorenj</i> in <i>nogavica</i>	43
3.6 Frazemi s sestavino <i>rokavica</i>	49
3.7 Frazemi s sestavinami <i>ovratnik/kravatelj, rokav, malha, žep</i> in <i>pas</i>	51
4 OBLAČILNI FRAZEMI V RAZMERJU DO SOMATSKIH	58
4.1 Oblačila, ki pokrivajo glavo.....	61
4.2 Oblačila, ki pokrivajo prsni koš.....	62
4.3 Oblačila, ki pokrivajo genitalno-analni predel.....	63
4.4 Oblačila, ki pokrivajo stopalo.....	64
4.5 <i>Ovratnik/kravatelj, rokav, rokavica</i> in <i>pas</i>	65
5 UGOTOVITVE	67
VIRI IN LITERATURA	69
PRILOGE	73

UVOD

V diplomskem delu raziskujem tiste frazeme slovenskega jezika, katerih frazemska sestavina je poimenovanje oblačila in dela oblačila. Teh je 24: *čelada, kapa, klobuk, halja, majica, neglizže, srajca, suknja, plašč, uniforma, talar, blače* (tudi pogovorna oblika *gate*), *krilo, plenica, copata, čevelj, nogavica, škorenj, rokavica, ovratnik, kravatelj, rokav, pas* in *žep*. Te pomenske sestavine imenujem *oblačilo* oziroma *del oblačila*. V izogib terminološki zmedi želim vpeljati razločevanje med pojmom *oblačilo* in *obleka* (SSKJ take razlike sicer ne navaja), ki ima več pomenov: lahko je vrsta ženskega oblačila, vrsta moškega večdelnega oblačila ali pa pomeni celoten sklop oblačil na človeku, torej oblačilni (v SSKJ: zunanji) videz posameznika. V svojem delu *oblačilo* uporabljam v pomenu 'vsak samostojen del človeške obleke'.

Po analogiji s poimenovanjem drugih skupin frazemov – na primer somatski frazemi, živalski frazemi – obravnavane frazemske enote imenujem oblačilni frazemi. Oblačilni frazem je vsaka frazemska enota s frazemsko sestavino s pomenskih polj 'oblačilo' in 'del oblačila', ki sem jih našela v prejšnjem odstavku. Obravnavam 87 oblačilnih frazemov.

V diplomskem delu bom oblačilne frazeme raziskovala s kulturološkega vidika, opirajoč se predvsem na kognitivno jezikoslovje in njegovo teorijo konceptualne metafore in metonimije. Na koncu bom oblačilne frazeme postavila ob bok somatskim in ugotavljala njihova stičišča, saj imajo somatski in oblačilni frazemi zaradi fizične in pomenske povezanosti njunih frazemskih sestavin (čevelj je povezan z nogo, kapa z glavo itd.) določene sorodnosti.

1 OBLAČILNA KULTURA

1.1 Oblačenje

Sodoben pogled na obleko in oblačenje je precej širok. Takole v enem svojih etnoloških člankov zapiše Knific (2009: 137–8): "Obleka v najširšem pomenu besede ne označuje le predmetov, ki pokrivajo telo, temveč tudi vse telesne modifikacije (las, brade, kože, telesnih oblin, vonja ...) in dodatke telesu, ki le-tega sooblikujejo kot dojemljivo celoto (nakit, lasne vložke, torbe ...), tudi zvok, ki ga oddaja oseba zaradi nje (zvončki na delih oblačil ali na telesu, šelestenje tkanin ...). Obleka kot izraz torej pokriva ne le vse, kar je na človeku vidno, temveč vse, kar je na telesu zaznavno in se glede na pomensko polje skuša enačiti z oblačilnim videzom."

Tako široko pojmovanje oblačenja oziroma obleke vpeljujeta Joanne B. Eicher in Mary Ellen Roach – Higgins (1997), kot razlaga Mesarič (2005), ki poudarjata močen vpliv obleke na telo. Zagovarjata, da obleko sestavljajo dodatki telesu, med katere spadajo tako oblačila kot različni dodatki v obliki nakita ter "modifikacije telesa, kamor uvrščata spremembe las, kože, nohtov, mišičja in okostja, zob ter sape" (Mesarič 2005: 32). Nekateri (Žagar 1994; Entwistle 2001; Sweetman 2001) pa gredo celo dlje in med oblačenje prištevajo tudi telesno držo.

Podobno pojmovanje oblačenja je v slovenski prostor v poznih 80. letih 20. stoletja vpeljal Angelos Baš, eden vodilnih raziskovalcev oblačenja pri nas. Po njegovem pojmem oblačilnega videza združuje "oblačila (v ožjem pomenu), pokrivala, obuvala, nakit, oblačilne dodatke (accessoires), pričesko, telesno snago in nego ter kajenje (kolikor sodi k človekovi zunanji podobi)" (Baš 1992: 7). Baš pa namesto izraza oblačilni videz (oblačilni videz /angl. appearance/ prej omenjeni avtorici razumeta kot neustreznega, ker oblačenje omejuje zgolj na vidno zaznavno in izključuje druga čutila) predlaga izraz oblačilna kultura, saj se oblačilnega videza brez povezave "z gospodarskimi, družbenimi, političnimi in

kulturnimi razmerami" (Baš 1992: 7) ne da obravnavati. S tem je Baš v slovenski prostor vpeljal raziskovanje oblačenja, ki je pomembno preseglo zgolj opisovanje noše, ki so jo zelo pogosto povezovali z nečim preteklim, najpogosteje kmečkim, ali drugimi družbenimi skupinami (pripadniki določenega prostora) (Knific 2009).

Obleka ima, sploh v zadnjem času, tako močen kulturni pomen, da se včasih celo pozablja na njeno čisto pragmatično vlogo – na zaščito pred zunanjimi vplivi. Veliko avtorjev (glej Mesarič 2005), ki so preučevali obleko v drugi polovici 20. stoletja, se je ukvarjalo predvsem z njeno sporočilno vrednostjo. Iz evolucionističnih teorij o izvoru oblačenja s konca 19. in začetka 20. stoletja lahko izluščimo tri smeri. Prva izvor oblačenja razlaga z človekovo potrebo po zaščiti pred okoljem, druga ga najde v zavedanju človeka, da je treba določene dele telesa pokriti zaradi njihove nespodobnosti, tretja pa začetek oblačenja vidi v okraševanju telesa, ki služi razkazovanju in pritegovanju pozornosti (Mesarič 2005).

Človekovo oblečenost pomaga razumeti tudi stanje golosti. Biti brez obleke je v mnogih kulturah nemoralno, oblečenost pa je spodobnost. Moralnost oblečenega je pogosto "podprta z verskimi predpisi in zapovedmi in tako je bilo moč iz oblečenosti narediti posebno vrsto čednosti v tistem pomenu, ki se prevaja s krepostjo, neoporečnostjo in poštenostjo" (Južnič 1998: 232). Ker je oblečenost telesa postala norma in pravilo, je slečenost povod za nelagodnost in sram. Še več: človek, ki se ne drži družbenih dogovorov (torej tudi dogovora oblečenosti – *kako* bo oblečen in ali *bo sploh* oblečen), tvega izključitev iz družbe ter zasmehovanje. Oblačilo na človeku je torej nekakšna vstopnica v družbo, znak pripadnosti družbi in civilizaciji; človeku daje mesto v družbi in pogojuje njegovo družbeno življenje. Vendar pa je treba poudariti, da je slečenost odvisna od družbenega in kulturnega konteksta, prav tako tudi sram(ovanje). Golota ni samo moralna kategorija, človeku pomeni tudi ranljivost in izpostavljenost (Južnič 1998; Entwistle 2004). Kot se bo pokazalo v nadaljevanju, so s slečenostjo in sramom ter ranljivostjo v kontekstu frazemov najbolj povezane hlače.

V *Svetem pismu* (na katerem temelji zahodna kultura, ne glede na religioznost posameznikov) najdemo tale zapis (5 Mz 22,5): "Ženska naj ne nosi moške obleke in moški naj si ne oblači ženskih oblačil." V bližnji preteklosti (novi vek) je bila obleka vizualno in tudi normativno veliko bolj ločena na žensko in moško.¹ Danes se zdi ta razlika precej bolj zabrisana, vendar je v resnici še vedno zelo prisotna.² Hlače so za ženske nekaj povsem običajnega šele nekaj desetletij, kravata pri ženskah je še vedno ekstravagantna redkost in bolj stvar trenutne mode ter osebnega stila, krilo ali "ženska" obleka kot vsakdanje moško oblačilo (ohranila se je kot liturgično oblačilo med kleriki) pa sta do danes izginili iz vsakdanje garderobe zahodnega moškega³ in se ohranili samo kot posebnost v oblačenju.⁴ Pogosto pa se krilo in obleka pojavita kot provokacija oziroma upor⁵ vsakdanji 'spodobnosti' in oblačilnim normam moškega.⁶

V *Slovarju simbolov* (Chevalier, Gheerbrant 1995: 392–394) najdemo razlage, da je obleka znamenje duhovne dejavnosti, vidna oblika notranjega človeka. Lahko je izraz individualnosti, lahko pa individualnost tudi zakriva, kadar gre za uniformo; takrat izraža pripadnost. Sleči obleko pomeni zanikati pripadnost oziroma se tej pripadnosti odpovedati. V Stari zavezi obleka ni zunanji atribut, temveč izraža človekovo bistveno in temeljno resničnost, pomeni značaj tistega, ki jo nosi. Če gremo še dlje, je obleka simbol "človekove biti"; v *Svetem pismu* je vsaka sprememba obleke tudi sprememba (načina) življenja, zavrnitev starega življenja in sprejetje novega. Na kratko to povzema pregovor *Obleka naredi človeka*. Oblačenje in slačenje pomeni spremembo, zamenjavo nečesa starega

---

¹ Od sredine 14. stoletja, ko so se zgodili določeni premiki v krojenju (bolj "viličasto" za moške in "manj viličasto" za ženske), so razlike med žensko in moško obleko postale vidnejše (Bolton 2003: 51).

² Pogosto gledamo na to, koliko so se družbene razlike med spoloma zmanjšale, s pristranskega vidika, namreč koliko so se ženske približale moškim.

³ Kot del narodne noše se je krilo (kilt) ohranilo pri Škotih.

⁴ Mnogi oblikovalci (Joe Kagan, Jean Paul Gaultier, Vivienne Westwood) so skreirali kar nekaj kril in (ženskim podobnih) oblek za moške (večja svoboda v krojaštvu se je začela v 60. letih dvajsetega stoletja). Tudi podjetje H&M je pred leti predstavilo kolekcijo moških kril (Bolton 2003).

⁵ Za nekatere subkulture, pogosto v povezavi z glasbeno zvrstjo (goth, punk, grunge), je značilno občasno oblačenje moških v krila (kar ni v povezavi s transvestitstvom!).

⁶ Drugod po svetu je oblačenje moških v krilo ali ovijanje pasu z ruto precej običajno. V južni in jugovzhodni Aziji ter vzhodni in severni Afriki si okoli pasu ovijejo oziroma zavežejo preprost kos blaga (veliko ruto). Krilu podobno oblačilo nosijo tudi ponekod v Grčiji, na Balkanu, na Kitajskem, Japonskem in nekaterih pacifiških otokih (Bolton 2003).

z novim. Da preoblačenje pomeni spreminjanje, je vidno tudi iz nekaj stalnih izrazov (SSKJ): *tuji pesniki v slovenski preobleki* 'v slovenskem prevodu', *preobleči kritiko v fantastično pripoved* 'dati kritiki obliko, videz fantastične pripovedi'.

Obleka je tako blizu človeka (človekovega telesa), da jo dojemamo kot del njega. Izraža človekovo počutje (kako se v določenem trenutku kdo obleče), njegovo osebnost (kaj kdo rad nosi, česa sploh ne nosi), pripadnost idejam ali skupinam (uniforme, obleka subkultur). Nenazadnje pa obleka velja "za eno prvih znamenj zavedanja golote, zavedanja sebe, moralne zavesti" (Chevalier, Gheerbrant 1995: 394). Povezanost oblačil s človekovim družbenim, duševnim in mentalnim bivanjem se bo v nadaljevanju pokazala tudi preko pomenov oblačilnih frazemov.

Za pričujočo jezikoslovno raziskavo bi ne bilo smiselno privzeti tako širokega razumevanja oblačilnega videza, kot sem ga navedla v začetku poglavja, saj bi to v svoji skrajnosti zahtevalo celo obravnavanje somatskih frazemov. Tako se bom omejila zgolj na obleko, obutev in pokrivala kot tri glavne skupine zelo ozkega (za sodobne sociološke in antropološke pristope k oblačenju gotovo neprimerno poenostavljenega) dojemanja oblačenja.

1.2 Oblačila

Podrobneje pogledjmo razvoj glavnih oblačil zahodne kulture.

Hlače so, v današnji obliki, dokaj mlado oblačilo. Sprva so bile precej nepomemben del obleke, zapisi pričajo, da sploh niso bile v navadi ali pa so pomenile dvoje dolgih nogavic, oziroma hlačnice (Baš 1962). Koroški rokopis opisuje nošo Slovencev v času ustoličevanja koroških vojvod v obdobju od 11. do 13. stoletja in ob tem omenja klobuk, suknjič s pasom, prevezane čevlje in plašč. Hlače niso omenjene. "Se pravi, da hlače v visokem srednjem veku na Koroškem (in sploh na vsem slovenskem ozemlju) niso bile viden del kmečke noše ali pa se sploh niso nosile" (Baš 1962: 59). Tudi kasnejši rokopis, napisan med leti 1306 in 1308, ki opisuje dogodek iz leta 1286, ne omenja hlač, temveč "samo dve hlačnici, ki ne pomenita enotnega oblačilnega kosa, ampak dvoje dolgih nogavic oziroma hlačnic, ki v vrhnjem delu očitno nista združeni" (prav tam: 60).

Slikovni viri pričajo, da noša hlač v slovenskem prostoru ni bila v splošni navadi še niti v 15. stoletju, drugod po zahodnem svetu pa v 14. stoletju (Bolton 2003: 32). Do takrat so se tako pri moških kot pri ženskah nosila **krila** in obleke (pri moških, kot je razvidno iz slikarstva tedanjega časa, nekakšne tunike oziroma podaljšane prepasane srajce). Nosile pa so se, sicer redko, tudi hlačne nogavice. Kdaj so hlače na Slovenskem postale enotno oblačilo, je težko določljivo, verjetno pa so konec 15. stoletja že bile oblačilo iz enega dela. Prve prave hlače so na Slovenskem izpričane šele v prvi tretjini 16. stoletja (Baš 1962).

S hlačami so zgodovinsko razvojno gledano tesno povezana **obuvala**, saj so se iz njih kasneje razvile hlače. "Namesto obuvala v pravem pomenu besede, to je čevljev in škornjev, so nosili na Slovenskem v 15. in 16. stoletju pogosto tudi hlačne nogavice, opremljene na stopalih s posebnimi ploščicami" (Baš 1963/64: 24). Nogavice so se na podplatih pogosto obrabile, oziroma so se raztrgale na gležnjih, in človek je tako ostal bos. Hlačne nogavice so do zadnje četrtine 15. stoletja v moški visoki oblačilni kulturi pomenile

tudi še obuvala. Podobno je bilo v preprostejši moški noši. Ob prehodu 15. stoletja v 16. pa hlačne nogavice niso več rabile za obuvala; zamenjala so jih prava obuvala – čevlji in veliko redkeje škornji. Do prve ali celó druge svetovne vojne so bile kmetice in kmečki otroci pogosto bosí⁷ (SEL 2004: 67). Povezavo med hlačami (oblačilom) in **obuvalom** odkriva tudi Marko Snoj v *Slovenskem etimološkem slovarju*. Geslo *hlače* razlaga kot besedo, izposojeno iz romanskih jezikov, ki verjetno ustreza latinskemu izrazu *calceus* 'čevelj, nizek škorenj'. "Pomenski razvoj si je mogoče predstavljati 'škorenj' > 'spodnji del hlač' > 'hlačnica', v mn. 'hlače'" (Snoj 2003).

Od moških **pokrival** so se pri nas najpogosteje nosili **klobuki** in **kape** oziroma čepice. Ženska pokrivala so bila zelo različna: čepice, avbe, rute, kapuce, trakovi in klobuki. Kasneje so kmečke ženske nosile peče, ki so jih v 70. in 80. letih 19. stoletja opustile in uveljavile so se rute. V 15. stoletju so bile v višjem sloju pri moških najbolj priljubljene preproste okrogle čepice, v preprostejšem oblačilnem krogu pa zlasti "zašiljeni klobuki z zadaj privihanimi krajci" (Baš 1970: 24). Taka oblačilna navada se je ohranila še v 16. stoletju, čeprav je v njegovi drugi polovici že čutiti vpliv španskih visokih klobukov. Klobuke so nosili ženske in moški vseh družbenih plasti; najprej so ga opustili mlajši kmetje in delavci, deloma so ga nadomestili s kapami, a za nedelje in praznike so še po drugi svetovni vojni nosili klobuk (SEL 2004: 214).

Obdržati klobuk na glavi pri določenem obredu je imelo določen pravni status; pri sklepanju nekaterih poslov je bila med kmeti do sredine 20. stoletja navada obdržati klobuk na glavi (SEL 2004: 214). Dvigovanje klobuka pred spoštovano osebo je močno povezano s pozdravljanjem in ta gesta je starejša od rokovanja (Roodenburg 1991: 152–3). Iz Neubauerjevega (1997) opisa navad po pretežno nemški literaturi je razumeti, da je dvigovanje pokrivala ob pozdravu prišlo v navado v 16. stoletju. Pred tem naj bi moški (v večini vzhodnega sveta) izvajali poklon s pokrivalom na glavi.

---

⁷ Tu se vsiljuje primerjava s frazomom *biti gol in bos* 'biti zelo reven, biti brez vsega' (frazema sicer ni v SSKJ).

Razlika med **plaščem** in **suknjjo** je danes že nekoliko zabrisana. V poznem srednjem veku je suknja pomenila ozko oblačilo, okrog ledij prepasano. Na pasu pa je visela torbica (**žep, malha**). Kako ozke in kako dolge so bile suknje, je bilo odvisno od trenutne mode; včasih so se močno skrajšale, da se je pokazalo spodnje perilo. Navadno so bile brez ovratnikov. Na Slovenskem so suknjiči⁸ sledili modi srednje Evrope, čeprav precej zapoznelo. Tudi **ovratniki** so prišli k nam šele v prvi polovici 15. stoletja (in so se povišali šele stoletje pozneje), v osrednjih delih srednje Evrope pa so izpričani že v 14. stoletju. Suknje so bile najpogosteje narejene iz sukna, v višjih slojih tudi iz drugih materialov (Baš 1970). **Pas** je eden najstarejših oblačilnih dodatkov z uporabno in okrasno funkcijo. Namenjen je (bil) prepasovanju oblačil, držanju orodja in orožja, shranjevanju denarja ter okraševanju. V preteklosti je imel tudi simbolično vrednost, saj je izražal je dostojanstvo, premožnost in čast (SEL 2004: 404).

Pri nas so prve plašče začeli nositi v 16. stoletju. Bili so široka in zelo dolga vrhnja oblačila, najpogosteje narejena iz sukna. Za višje stanove so bili pogostejši plašči, nižji stanovi pa so plašče le redko nosili, raje so jih zamenjevala ogrinjala. Ženske so plašče nosile zelo redko, pogosteje ogrinjala, sicer pa so bile veliko bolj v rabi jopice (Baš 1970).

Spodnje perilo so sestavljale spodnje hlače, pri ženskah spodnja krila, in srajca; bistvenih razlik v stanovih ni bilo. **Spodnje hlače** so bile ovoj oziroma pas za prekrivanje genitalij, le redko so prekrivale spodnji del telesa in noge. Krojene so bile ozko. O moškem spodnjem perilu je do 2. svetovne vojne izjemno malo podatkov (Makarovič 2007). **Srajce**, ki so bile del spodnjega perila moških in žensk, so bile tudi ožjega kroja in brez ovratnika. Pomen srajce se je povečal v 17. stoletju z brezrokavnimi moškimi telovniki in ženskimi oblekami z brezrokavnimi životci; poslej je imela srajca pri obeh spolih funkcijo spodnjega in vrhnjega oblačila (SEL 2004: 573–4). **Rokavi** srajce so najpogosteje segali do zapestja (Makarovič 2007). Ovratnik na srajci se je razvil šele v drugi polovici 16. stoletja in je kot okras gledal izpod suknjiča (Baš 1970).

---

⁸ Suknji, suknjiču se pogovorno reče tudi *rekelec* (glej SSKJ).

Rokavice so v višjih družbenih slojih izpričane od 17. stoletja, pri svobodnjakih na Kranjskem od 18. stoletja, pri kmetih in preprostejšem mestnem prebivalstvu na Slovenskem pa od 19. stoletja. Največkrat so imele samo palec, drugi prsti so bili povezani skupaj v eno odprtino (SEL 2004: 504). V prvi polovici 20. stoletja so jih uporabljali predvsem gozdarji in furmani pri delu ter nekateri šolarji (Makarovič 2007: 247).

Glede na centralistično ureditev cerkve, je treba nastanek in razvoj **liturgičnih oblačil** iskati v krajih vrha cerkvene hierarhije. Liturgična obleka je ohranila mnoge značilnosti oblačenja najvišjih stanov in izvira iz starorimskih časov, ko so konec 4. stoletja prvič oblikovali liturgično obleko tako, da se je razlikovala od posvetne, s tem pa je pridobila tudi svojo simbolno vrednost. Oblikovana je bila tako, da je zabrisovala fizično prisotnost in spolne attribute tistega, ki je obleko nosil. Dolge tunike (kot je danes na primer **talar**) so v zgodnjem srednjem veku nosili kleriki ter starejši in premožnejši moški in so imele vlogo poudarjanja njihovega družbenega statusa ter njihovih lastnosti – dostojanstvo, skromnost in ugled. Do konca 5. stoletja je bil pod bizantinskim vplivom uveljavljen predpis o določenem oblačilnem videzu za vsak stan, tako so se tudi v obleki med kleriki (različni redovi in funkcije) pojavile jasne razlike, ki so se ustalile in v veliki meri ohranile do danes (Bolton 2003: 45).

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

2.1 Kulturološka razlaga frazemov

Frazeologija pozna 3 kulturološke pristope k interpretaciji frazeloških enot: etnolingvistični (ki na frazeme gleda diahrono in se ukvarja z njihovim nastankom, upoštevajoč kulturna dejstva družbe), kontrastivnoanalitični (ki sinhrono vzporeja frazeme različnih jezikovnih okolij) in lingvokulturološki pristop (ki se osredotoča na povezavo med jezikovnimi izrazi in kulturo jezikovne skupnosti, v kateri se pojavlja).

V pričujoči raziskavi se bom pri interpretaciji posluževala predvsem lingvokulturološkega pristopa, ob čemer se bom, kjer bo mogoče, naslanjala na metode kognitivnega jezikoslovja in njegove teorije konceptualne metafore in metonimije. Prek lingvokulturološkega vidika bom poskušala priti do odgovorov, katera pomenska polja pokrivajo oblačilni frazemi, katere koncepte izražajo in katere kulturne determinante oziroma kakšno kolektivno mentaliteto⁹ predstavljajo.

2.2 Kognitivno jezikoslovje

Kognitivno jezikoslovje je jezikovna metodologija, ki se je pojavila v 70. letih prejšnjega stoletja v ZDA, čeprav zametki takega pristopa segajo že v 18. in 19. stoletje k nemškimi preučevalcem jezika (Humboldt, Schleicher, Steinthal, Wundt) ter ameriškim in britanskim etnolingvističnim strukturalistom (Sapir, Whorf, Malinowski). Ti so že takrat jezik povezovali s psihologijo in sociologijo, se mu približevali prek naravoslovnih ved ter opazali nezanemarljiv vpliv kulture na jezikovne pojave (Będkowska-Kopczyk 2004).

---

⁹ Seveda moramo tu govoriti o nekakšni delni kulturni mentaliteti; o tistem delu in tistih postavkah, stereotipih, vsebinah, ki jih nosijo oblačilni frazemi.

Kognitivni pristop je želel dopolniti formalistične teorije jezika, ki so jezik obravnavale kot sistem med sabo neodvisnih ravnin (semantika, skladnja, fonologija) ter kot avtonomen sistem, ki je neodvisen od človekovih kognitivnih (lat. *cognitio*: spoznavanje, zaznavanje, spoznanje, znanje) procesov in izkušenj. Langacker poudarja neutemeljenost ločevanja jezikovne zmožnosti od drugih kognitivnih procesov, saj na oblikovanje jezikovne zmožnosti in njeno realizacijo v vsakdanjem jeziku vplivajo izkušnje, ki niso jezikovnega značaja, a so kompleksno povezane s psihološkimi pojavi. Kognitivisti poudarjajo, "da je naravni jezik umeščen oziroma ujet v širši psihološki, sociološki in kulturni kontekst ter da je njegovo zgradbo, zlasti semantično, treba preučevati v okviru tega" (Będkowska-Kopczyk 2004: 18). Psihološki kontekst je tu razumljen kot posameznikova zmožnost spoznavanja; človekovo mentalno izkustvo izvira iz njegovega čutnega zaznavanja zunajjezikovne stvarnosti, t.j. iz fizične izkušnje stvarnosti, te izkušnje pa so tudi kulturno določene.

Pri zaznavanju kot temelju pridobivanja izkušenj se kognitivno jezikoslovje naslanja na gestaltno psihologijo; njene zakone zaznavanja ter nekatere temeljne postavke. Ena od njih je ta, ki naše zaznavanje razlaga po zakonu organizacije figure in ozadja. Človek zaznava stvari tako, da jih zaznava bodisi kot podlago bodisi kot figuro na tej podlagi, kar pomeni, da dveh stvari hkrati ne moremo zaznavati enako močno oziroma da je ena vedno nekoliko v ospredju (smo nanjo bolj pozorni) glede na drugo. Poleg tega načela zaznavanja, so gestaltni psihologi odkrili, da zaznavanje organiziramo po načelu bližine in podobnosti ter da zaznavano, ki ima manjkajoče dele, dopolnujemo oz. dokončujemo v celoto (Hayes 1998). Ti dve postavki sta bistveni za dva temeljna procesa mišljenja: metaforično in metonimično preslikavo.

Po prepričanju kognitivnega pristopa človek dojema stvarnost in o njej poroča v treh fazah. Najprej se zgodi **zaznavanje** zunajjezikovne stvarnosti (s čuti zaznavamo svet). Nato s **procesom konceptualizacije** predmet zaznavanja spoznamo (kognicija pomeni spoznavanje), na koncu pa stvarnost, takó kot smo jo dojeli, opišemo z (jezikovnim)

znakom, kar je **simbolizacija** stvarnosti. Po kognitivni teoriji je način simboliziranja stvarnosti odvisen od konceptualizacije stvarnosti, na to pa vpliva način zaznavanja sveta. Ali preprosteje povedano: kako smo stvar zaznali, vpliva na to, kako jo bomo razumeli, od našega razumevanja pa je odvisen način, kako bomo zaznано in razumljeno stvar ubesedili.

Zaznavanje se vrši s čutili (vid, voh, sluh ...). Ker je kognitivni aparat pri vseh ljudeh enak (imamo enake fiziološke dispozicije), je proces zaznavanja načeloma univerzalen, razlike se pojavijo na stopnji med zaznavanjem in konceptualizacijo, ko lahko govorimo o psiholoških, socioloških in kulturnih vidikih spoznavanja. Tu "pridejo do izraza posameznikove osebnostne lastnosti, njegove sposobnosti, stopnja izobrazbe, sistem prepričanj, vrednot, motivacij, njegov družbeni položaj, kulturni kontekst itd." (Będkowska-Kopczyk 2004: 30).

Konceptualizacija je zmožnost človeškega uma, da predkonceptualne strukture, torej predmetnost, zunajjezikovno pojavnost oblikuje v simbolne strukture. Omogoča jo predhodna kategorizacija, torej urejanje mentalnega izkustva v kategorije, ki so lahko shematske ali konkretne podobe. Konceptualizacija je "[z]možnost metaforične preslikave struktur na fizičnem področju v strukture na abstraktnem področju" ter "[z]možnost oblikovanja kompleksnih konceptov in splošnih kategorij s pomočjo shem podob, ki jih strukturirajo" (Będkowska-Kopczyk 2004: 31). Na kratko: koncept je "oblika", ki jo stvarnost pridobi v kognitivnem procesu, torej človekovo razumevanje in dojemanje zunajjezikovne stvarnosti. Rezultat konceptualizacije so koncepti, ki v večini primerov pridobijo značaj jezikovnega znaka, ni pa nujno; lahko so izraženi na primer z likovnimi ali glasbenimi znaki.

Koncepti, stvarnost in znaki (simbolizacija) vplivajo drug na drugega v vse smeri in skupaj gradijo celoto človeškega spoznavnega bivanja. O konceptu Lakoff in Johnson (1980) pravita (navedeno po: Kržišnik, Smolič 1999: 64): "Koncepti, ki vplivajo na naše mišljenje,

niso le stvar intelekta. Upravljajo tudi naše vsakdanje delovanje, do največjih podrobnosti, naši koncepti strukturirajo, kaj zaznavamo, kako se zavedamo sveta in kako vzpostavljamo odnose z ljudmi. Naš konceptualni sistem ima tako osrednjo vlogo pri določanju naše vsakdanje stvarnosti." Jezik pa ima odločilno vlogo pri prenašanju konceptov družbe.

Znotraj kognitivnega jezikoslovja sta se oblikovali dve glavni smeri: konvencionalistična, "ki je povezana z opisom slovničnih struktur" (njen osrednji predstavnik je R. W. Langacker), ter izkušenijska smer M. Johnsona in G. Lakoffa. Izkušenijska smer je "oprta na prenovljeno teorijo metafore, ki je obravnavana kot kognitivni pojav" (Będkowska-Kopczyk 2004: 16–17) in ne kot zgolj pojav v jeziku. Osrednji pojem kognitivnega jezikoslovja je metafora, njegova glavna usmerjenost pa preučevanje pomena, "globoko zakoreninjenega v kontekstu fizične in kolektivne izkušnje" (prav tam: 28).

Lakoff s sodelavci je že v 80. letih prejšnjega stoletja v okviru kognitivnega pristopa razvil novo pojmovanje metafore, ki temelji na trditvi, da je jezik ena od najznačilnejših kognitivnih dejavnosti (Kržišnik, Smolič 1999). Metafora in metonimija sta pojava človekovega mišljenja in delovanja, ki prežema naše vsakdanje življenje, zato je njeno mesto v načinu mišljenja in ne (le) v načinu jezikovnega izražanja.

2.2.1 Metafora in metonimija

Kognitivno jezikoslovje **metaforo**, oziroma metaforično preslikavo, razume kot del mišljenja in ne jezika. Takole pravi Lakoff (1998: 272): "[M]esto metafore ni v jeziku, temveč v načinih, kako konceptualiziramo eno mentalno področje v okviru drugega." Metaforična preslikava se zgodi med dvema področjema: izhodiščnim (*source domain*) in ciljnim (*target domain*), in sicer tako, da se strukture kognitivnih modelov izhodiščnega področja preslikajo v ustrezno strukturo ciljnega področja. Z izhodiščnim področjem si pomagamo, da izrazimo ciljno področje. Če vzamemo za primer konceptualno metaforo

ŽIVLJENJE JE POTOVANJE je področje poti, potovanja izhodiščno področje; ciljno področje, kamor je koncept potovanja projiciran, pa je življenje. Omenjena metafora se v slovenskem govoru realizira v izjavah, kot so: *tako ne morem več naprej, kam sem prišel!*; in frazemih *trgati čevlje, kje (koga) čevlji žuli, otresti prah s čevljev in zapustiti kak kraj*.

Lakoff in Johnson (1980: 10–32) navajata tri tipe metafor:

- strukturalne metafore, kjer en metaforični koncept vpliva na metaforično strukturo drugega koncepta (ŽIVLJENJE JE POTOVANJE)¹⁰
- orientacijske oziroma usmerjevalne metafore, ki so povezane s prostorskimi kategorijami, njihov vir so fizične in kulturne izkušnje (SLABO JE DOL)
- ontološke metafore, o katerih govorimo, kadar kak koncept dojemamo kot stvari ali snovi (GLAVA JE POSODA);¹¹ Lakoff in Johnson k ontološkim metaforam prištevata še poosebitve in metonimije

Pri metafori gre torej za preslikavo iz enega konceptualnega modela na drugega: področji, med katerima se vrši metaforična preslikava, morata biti med seboj nepovezani in ju moramo kot nepovezani tudi dojemati. Pri **metonimiji** pa se preslikava vrši znotraj posameznega konceptualnega modela. Če imamo v območju konceptualnega modela dva elementa, A in B, lahko A stoji namesto B, oziroma A predstavlja B. V tem primeru je A metonimični prototip. V primeru konceptualne metonimije ZUNANJI VIDEZ PRIPADNIKA KOT NJEGOVA PRIPADNOST DRUŽBENI SKUPINI, ki jo ubeseduje frazem *obleči vojaško suknjo* (in še drugi), je A zunanji videz pripadnika, B pa njegova pripadnost določeni družbeni skupini.

Za opis metonimij in metafor Lakoff in Johnson uporabljata posebne definicijske povedi. Za opis metaforičnih modelov poved tipa X JE Y, za metonimične modele pa poved tipa X KOT Y. "JE" razumeta kot okrajšavo za določeno *množico* izkušenj, na katerih temelji

---

¹⁰ Lakoff in Johnson za primer navajata metaforo SPOR JE VOJNA; zgoraj podan primer je iz pričujoče naloge.

¹¹ Lakoff in Johnson kot primer ontološke metafore navajata JEZA JE TEKOČINA, ČLOVEK JE POSODA.

metafora. Metafora SLABO JE DOL na primer zaobjema množico jezikovnih manifestacij slabega, iz katerih je razvidno, da je slabo povezano z nizkim položajem glede na vertikalno os. Primeri: *ne biti vreden, da bi komu čevelj zavezal, imeti koga pod copato/peto, biti na tleh*. "KOT" pa razumeta kot *del* izkušnje, ki stoji namesto njegove celote. Primer s področja izražanja čustev: *X-u je rdečica stopila v glavo*; tu je čustvo predstavljeno s pomočjo videza obraza osebe, ki čustvo občuti (povzeto po: Będkowska-Kopczyk 2004). Preprost primer iz nadaljevanja naloge je frazem *črne srajce* 'fašist', kjer je družbena pripadnost posameznika fašistični stranki oziroma njenim idejam izražena z zunanjim videzom tega posameznika pripadnika. Zapis metonimične preslikave za ta primer je torej: ZUNANJI VIDEZ PRIPADNIKA KOT NJEGOVA PRIPADNOST DRUŽBENI SKUPINI (in še bolj poenostavljeno: DEL KOT CELOTA).

2.2.2 Metonimija

Metonimija igra pri oblačilnih frazemih mnogo bolj temeljno vlogo od metafore. Tudi Barcelona (2000: 4) ugotavlja, da je metonimija v jeziku in mišljenju verjetno bolj temeljni pojav kot metafora (čeprav je v prispevkih s področja kognitivnega jezikoslovja konceptualni metafori odmerjenega občutno več prostora kot konceptualni metonimiji). Avtor tega sicer eksplicitno ne argumentira, vendar v nadaljevanju svojega uvodnega prispevka k monografiji *Metaphor and Metonymy at the Crossroads* razlaga, da mnoge metafore konceptualno motivira metonimija, ki je bližje izkustveni podlagi. Ob tem navaja primere za čustva in pojasnjuje, da fizična podoba čustev motivira metaforo (*Ko sem mu povedal, je eksplodiral.*) (prav tam: 10). Kot bo videti v nadaljevanju so razmerja, ki se ustvarjajo med oblačilom, delom telesa in konceptom, ki ga frazem ubeseduje, pogosteje metonimična, včasih pa se umeščajo v metaforično razmerje in tako pride do interakcije med metaforo in metonimijo (na primer pri frazemih s sestavino *blavč*). Tudi Roman Jakobson pravi, sicer na ravni pesniškega jezika (navedeno po: Grafenauer 1974: 115, 116): "V poeziji, kjer se

podobnost zida z bližino, je vsaka metonimija nekoliko metaforična in ima vsaka metafora metonimičen prizvok." Skratka, stroge ločnice med metaforo in metonimijo ni.

Lakoff in Johnson vzpostavita nekako dve vrsti metonimij. Prva je metonimija, pri kateri uporabimo eno entiteto, da bi z njo izrazili drugo, ki je z njo povezana (IZDELEK KOT IZDELOVALEC, PREDMET KOT UPORABNIK PREDMETA, NADZORNIK KOT NADZOROVANO; sem bi lahko uvrstili tudi metonimijo POSLEDICA KOT VZROK, ki je avtorja sicer ne navajata). Pri drugi vrsti, tradicionalno (in v literarni teoriji) imenovani sinekdoha, pa del stoji namesto celote (DEL KOT CELOTA, na primer DEL TELESA KOT OSEBA).

Lakoff in Johnson (1980: 36) poudarjata, da metonimija ni zgolj referenčna. Tu se moramo vprašati, zakaj je nek del koncepta referenčen za določen koncept; torej, zakaj nek koncept izražamo ravno z izbranim delom in ne s katerim drugim. Tudi metonimija, tako kot metafora, je del miselnega koncepta, le da je metonimija bližje izkustvu. Metonimija konkretizira nek koncept, ga zvede na tisto zaznavno, kar je zanj najbolj značilno – tako ga prek konkretnjših konceptov (oziroma delov koncepta) lažje dojamemo. Pri tem fokusiramo najbolj bistvene, najbolj reprezentativne lastnosti koncepta. Ta proces se seveda odvija v tesni povezavi s kulturo: na to, kako se bo določen koncept kazal metonimično, kaj bomo v nekem konceptu *zaznali* kot reprezentativno, vpliva kolektivno zaznavanje. Metonimični prototip mora biti kot tak zaznan **kolektivno**. Najbolj jasen primer za to sta *kikla* in *hlače*. V določenem kulturnem okolju mora kolektiv 'človeka z določenimi psihofizičnimi lastnostmi' dojeti kot 'moškega' in hlače zaznati kot enega najbolj reprezentativnih delov tega koncepta. Kako je koncept hlač v povezavi s spolom kulturno pogojen, je pokazala že Kržišnik (2005) v članku Frazelogija v luči kulture. Podobno se mora zgoditi tudi na ravni metaforične preslikave, le da je tu zaznavanje nekoliko bolj v ozadju.

3 OBLAČILA V SLOVENSKIH FRAZEMIH

3.1 Gradivo

Vir gradiva je bil v prvi vrsti *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Zbrala sem poimenovanja oblačil, obutev, pokrival, oblačilnih delov, delov obutve in pokrival ter vrste oblačil, pokrival in obuval. V nadaljevanju bom za skupno poimenovanje obutve, pokrival in oblačil uporabljala besedo oblačilo, za dele teh poimenovanj pa izraz del oblačila. Iz nabora besed sem izločila manjšalne oblike, kadar te poimenujejo zgolj manjše oblačilo (*rutica*) ali otroško oblačilo (*avbica*), ne pa tudi kadar pomenijo posebno oblačilo (kot na primer *metuljček*, *blačke*). Izločila sem tiste lekseme, ki sicer poimenujejo stvar, predmet na oblačilu, vendar je ne moremo šteti kot dejanski del oblačila, saj bodisi že sodi v pomensko polje šiviljskega materiala (*paspula*) bodisi je preveč vezana na postopek izdelovanja oblačila (*obšiv*, *obroba*). Za del oblačila tudi nisem štela različnega okrasja, ki se ga pripenja na oblačila (*našitek*, *bleščica*, *broška* ipd.), razen kadar to nima tudi uporabne funkcije (*gumb*, *fibula*). Izločila sem tudi besede, ki so zelo splošne (*preobleka*, *obleka*, *garderoba*, *gala* ipd.). Tako je nastal seznam 231 leksemov (Priloga 1) s pomenskih polj 'oblačilo' in 'del oblačila'. Od teh je frazemotvornih 24 leksemov. Po informaciji SSKJ je frazemotvornih sicer 22 leksemov, vendar se po pregledu korpusa Fidaplus (iskanje po prvem kanalu) izkaže, da sta frazemotvorna še leksema *ovratnik* in *halja* ter da nekateri leksemi (*čevelj*) tvorijo tudi več frazemov, kot jih navaja slovar. Zbrala sem 87 frazemov. Besed (ki jih navaja SSKJ) iz teh pomenskih polj, ki ne tvorijo nobenega frazema, je 207.

Posebna primera sta leksema *kravatelj* in *perilo*. *Krvatelj* vključujem med sestavine oblačilnih frazemov, saj se pojavlja kot variantna sestavina s sestavino *ovratnik*, čeprav pomeni obvrtni del sprednjega dela srajce ali suknjiča in ni nujno v pomenu *ovratnik*.

Perilo danes poimenuje predvsem oblačila, ki se jih nosi neposredno na golem telesu pod (vrhnjimi) oblačili, torej spodnje perilo, kar je ožji pomen leksema. SSKJ pa *perilo* razlaga kot 'oblačila in predmete za gospodinjstvo, narejene iz pralnega blaga', po čemer moramo sklepati, da so perilo spodnje hlače, rjuha, kuhinjska krpa, predpasnik, bombažna majica in podobno. Leksem perilo tvori frazem *prati umazano perilo* 'obravnavati domače, osebne spore, nesoglasja vpricho drugih', pri čemer je najverjetneje mišljeno perilo v širšem smislu (k temu usmerja SSKJ pa tudi perilo v povezavi s pranjem se v našem kulturnem prostoru pojavlja v širšem pomenu, kar najočitneje prikazujejo oglasi za pralne praške). Perila zato ne uvrščam med lekseme s pomenskih polj 'oblačilo' oziroma 'del oblačila'.

Sestavine oblačilnih frazemov so naslednje:

- a) **vrsta oblačila, obutve ali pokrivala (19):** *čelada, kapa, klobuk, majica, halja, neglizže, srajca, suknja, plašč, talar, uniforma, hlače* (tudi pogovorna oblika *gate*), *kerilo, plenica, copata, čevlji, nogavica, škorenj in rokavica*
- b) **del oblačila, obutve (5):** *ovratnik, kravatelj, rokav, žep in pas*

Kaže, da se kot frazemske sestavine pojavljajo samo nekatera oblačila, in sicer najbolj osnovni in že dolgo prisotni deli človekove obleke. Druga, danes običajna oblačila niso nikoli (modrc/nedrc, jopica) ali izjemno redko (halja) postala sestavina frazema. Prav tako niso del frazema postali izrazi, ki označujejo posebno vrsto nekega osnovnega oblačila (pumparice, bluza, dokolenke).

Velika večina frazemov, ki jih obravnavam v nadaljevanju, je v SSKJ, česar v besedilu vsakič ne poudarjam. Ob tistih frazemih, ki jih v slovarju ni, pa posebej izpostavim, da jih vsebuje samo korpus slovenskega jezika Fidaplus. Frazeme obravnavam po sklopih, ki jih narekujejo frazemske sestavine, razvrščene glede na pozicijo oblačila na telesu.

3.2 Frazemi s sestavinami *klobuk*, *kapa* in *čelada*

Spodnja frazema s sestavinama *kapa* in *klobuk* govorita o glavi in procesih, ki se v njej dogajajo, ter ubesedujeta glavo kot prostor pod klobukom:

- (1) *imeti ga pod klobukom/kapo* 'biti pijan'
- (2) *imeti jih pod klobukom* 'biti navihan'

Sicer sta v SSKJ obe varianti frazema, ki izražata pijanost, *imeti ga pod klobukom* in *imeti ga pod kapo*, vendar pa je v Fidiplus slika precej drastična. *Imeti ga pod kapo* se pojavi 131-krat, medtem ko se varianta s sestavino *klobuk* ne pojavi niti enkrat, kar je precej nenavadno. Glede na prisotnost frazema *imeti ga pod klobukom* v SSKJ (Pleteršnik ga ne navaja) se je frazem nekoč gotovo uporabljajal, slika Fideplus pa kaže, da je morala raba do leta 1991, ko je bil korpus vzpostavljen, izjemno upasti. Prav tako v Fidiplus ni najti frazema *imeti jih pod klobukom*.

V tem prostoru (pod kapo/klobukom) pri prvem frazemu deluje alkohol, pri drugem pa domislice. Dogajanje v glavi je povezano z mišljenjem, ki prihaja iz glave; alkohol vpliva na način mišljenja, domislice pa so posledica mišljenja. Tukaj se lahko naslonim na konceptualno metaforo GLAVA JE BISTROUMNOST, ki jo ugotavlja že Karin Marc Bratina (2004). Bistrega uma je tisti, ki hitro dojema in prodorno misli (SSKJ); um navihanega človeka je hiter in prodoren, um pijanega pa počasen. V korpusu Fidiplus je videti, da so pod klobukom največkrat skrivnosti in da je klobuk zaščita, pod katerim se skrivamo. Chevalier in Gheerbrant (1995: 234) razlagata, da klobuk simbolizira glavo in misel. Glava je v zgornjih primerih izražena z besedno zvezo pod klobukom (ubeseduje konceptualno metonimijo V GLAVI KOT POD KLOBUKOM oziroma GLAVA KOT KLOBUK), vidimo pa, da glavo dojemamo kot posodo za misel (konceptualna metafora GLAVA JE POSODA).

Naslednja frazema pravzaprav izražata enak pomen, le da je prvi pragmatični frazem:

- (3) *kapo/klobuk dol* 'vsa čast'
- (4) *klobuki letijo z glav* 'vsi se v znak spoštovanja hitro odkrivajo'

Frazem *kapo/klobuk dol*, ki ga SSKJ navaja samo s sestavino *klobuk*, je v Fidiplus najti še v obliki *kapo/klobuk dol pred (kom/čim)*; obeh primerov skupaj (pred *kom* in *čim*) s sestavino *klobuk* je 152, s sestavino *kapa* pa kar 424. Frazema *klobuki letijo z glav* tudi ni najti v korpusu Fidiplus. Kaže, da so med frazemi z variantnima sestavinama *klobuk/kapa*, danes neprimerljivo bolj v rabi oblike s sestavino *kapa*. Klobuk kot pokrivalo je v nekem obdobju zamenjala kapa in zelo verjetno se je ta zamenjava prenesla tudi na jezik.

Frazema ubesedujeta gesto, ki vključuje odkritje glave pred človekom, ki mu želimo izkazati spoštovanje in čast. Dvigovanje klobuka v kombinaciji s prikonom ali samo priklon je bilo še posebej v navadi evropske elite od 16. stoletja naprej (Roodenburg 1991: 153) in je bilo izraz spoštovanja druge osebe. Pred pomembnejšimi so se odkrivale tudi ženske, kadar niso imele na glavi česa, kar je bilo samo okras las. Roodenburg (prav tam: 166), ki sicer opisuje holandske navade, za katere pa ugotavlja, da so bile podobne evropskim, piše, da se je bilo na dvoru priporočljivo odkriti celo, kadar je služabnik prišel mimo s hrano za vladarja, ali kadar je človek bral pismo njegovega veličanstva. Na Poljskem in drugod po Evropi je bila (vsaj že v 16. stoletju) navada, da so se vojaki odkrivali pred zastavo (Bogucka 1991: 202). Samo po sebi se torej razume, da so se moški odkrivali tudi v cerkvah (pred bogom), ženske pa seveda ne.¹² Filozof Lunaček (2009: 45) razmišlja, da se pri moškem ponos odloži, pri ženskah pa skrije.

Klobuk je bil seveda vedno statusni simbol, zgornja frazema pa ga prek usmerjevalne metafore GOR JE VEČ povezuje s spoštovanjem in družbenim položajem.

---

¹² Krščanski odnos do telesa, ki narekuje vzdržnost, devišstvo, upiranje strasti ali celo doseganje odsotnosti želje po telesu, je vnesel zapoved zakrivanja žensk v javnosti in v cerkvi, predvsem zato, da ne bi razkrito telo vodilo v skušnjavo (Guindi: 1999).

Frazem

- (5) *gledati izpod klobuka/čela* 'jezno, grdo gledati'

izraža način gledanja ob določenem čustvenem stanju in opisuje jasno sliko fizičnega odraza tega notranjega počutja. Izražena je konceptualna metonimija POSLEDICA KOT VZROK, kjer je z NAČINOM GLEDANJA ČLOVEKA izraženo DUŠEVNO POČUTJE ČLOVEKA.

Prav tako je z metonimično preslikavo nastal sicer zelo redek frazem *klobuk na čelo*, ki ga kot frazem lahko opredelimo zgolj na podlagi enega primera iz Fideplus,¹³ drugi primeri (skupaj 15) pa zgolj opisujejo gesto oziroma ravnanje s klobukom. Pomen frazema bi bil 'skrivati se, potuhniti se' morda tudi 'sprenevedati se' in izhaja iz fizične podobe zakritega čela s krajcem klobuka, s čimer se pravzaprav zakrije del obraza in celo oči.¹⁴

S sestavino *čelada* imamo en frazem:

- (6) *modre čelade* 'pripadniki vojaške formacije Organizacije združenih narodov, ki jo sestavlja vojaštvo različnih držav'

Frazem je v SSKJ in Fideplus (593 primerov) in predstavlja metonimijo DEL KOT CELOTA: ZUNANJI VIDEZ PRIPADNIKA KOT NJEGOVA PRIPADNOST DRUŽBENI SKUPINI. Čelade so najbolj reprezentativen del uniforme ravno zaradi svoje barve.¹⁵ Več se o pripadnosti družbeni skupini, izraženi z metonimično preslikavo, pokaže v naslednjem poglavju.

---

¹³ Tega izraza ni v SSKJ in tudi v Fideplus je samo en primer, zato ga ne izpostavljam in obravnavam kot oblačilni frazem in ga na tem mestu samo omenjam. "In če imajo prav, Podlesnik ne bo le ime tedna, ampak ime novega štiriletnega mandata. Na odgovor, ali imajo prav, bo treba počakati še nekaj časa. Do takrat pa bo Zdenko Podlesnik najbrž še globlje *na čelo potegnul klobuk*, za katerega ima v svoji pisarni posebno stojalce" (Novi tednik).

¹⁴ Zakrivanje obraza je sploh povezano s skrivanjem in prikrivanjem; obraz sam pa z iskrenostjo, odkritostjo (prim. *kaj metati v obraz /komu/, v obraz lagati /komu/*). Oči prav tako izražajo iskrenost (prim. *gledati si iz oči v oči, umikati pogled pred /komu/*). Primeri so iz SSKJ, gesli *oko, obraz*.

¹⁵ Modra je barva OZN (verjetno zaradi njene simbolike spokojnosti in umirjenosti /Chevaliere, Gheerbrant 1995: 368/); taka je tudi zastava organizacije.

3.3 Frazemi s sestavinami *majica, halja, negliže, srajca, suknja, plašč, uniforma in talar*

Majica, halja, negliže, srajca, suknja, plašč, uniforma in talar so oblačila, ki pokrivajo zgornji del človeškega telesa, nekatera segajo še dlje, celo do tal (talar). *Uniformo* uvrščam v to skupino, čeprav je to sestavljena obleka iz več oblačil, ker v frazemu nastopa samo kot variantna sestavina s *suknjo*. Najbližje telesu so negliže, majica in srajca, čez srajco se nosi suknja, čez suknjo pa (eventualno) plašč (glej pogl. 1.2). V *Slovarju simbolov* najdemo razlage: da je srajca "simbol zaščite"; da biti brez srajce "pomeni konec zaščite, ki jo dajejo kraj, skupina ali ljubezen"; da je srajca "druga koža" in "določa osebnost" glede na to, iz kakšnega materiala je narejena (Chevalier, Gheerbrant 1995: 567–68). Plašč je "zaradi človeških potegavščin simbol preobrazb v različne osebnosti" (prav tam: 460). Podobno sliko pokažejo tudi frazemi s temi sestavinami.

Večina frazemov s sestavinami *srajca, suknja* in *plašč* ubeseduje pripadnost določenim družbenim skupinam in njihovim nazorom ter prepričanjem. Pripadnik take skupine je metonimično poimenovan z obleko oziroma delom oblačilnega videza, značilnega za družbeno skupino, ki ji pripada. Torej človek koncept pripadnosti, glede na te primere, zaznava skozi obleko oziroma zunanji videz.¹⁶ Frazemi ubesedujejo konceptualno metonimijo ZUNANJI VIDEZ PRIPADNIKA KOT NJEGOVA PRIPADNOST DRUŽBENI SKUPINI, ki je oblika metonimije DEL KOT CELOTA.

- (7) *ljubljska srajca* 'biti po rodu Ljubljančan(ka)'
- (8) *črne srajce* 'italijanski fašisti'
- (9) *rjave srajce* 'nacionalsocialisti'
- (10) *sleči/obleči belo/vojaško suknjo/uniformo* 'nastopiti/prenehati vojaško službo'
- (11) *črna suknja* 'duhovnik'

---

¹⁶ Tako je na primer tudi z izrazi kot so *hipi, darker, skinhead, roker*, ki uvrščajo človeka v določeno družbeno skupino, ne glede na to, ali človeka dobro poznamo ali ne; glede na zunanji videz mu pripišemo določene psiho-intelektualne lastnosti, ki jih ima (oziroma naj bi jih imel) pripadnik družbene skupine.

- (12) *obleči talar* 'postati duhovnik'
 (13) *nositi gosposko suknjo* 'biti gosposki'
 (14) *bele halje* 'zdravniki'
 (15) *obračati plašč po vetru* 'zaradi koristi prilagajati svoje ravnanje, prepričanje

trenutnim razmeram'

Tej skupini frazemov ustreza še naslednji frazem, ki pa ne izraža pripadnosti družbeni skupini, temveč funkcijo posameznika v skupini:

- (16) *rumena majica* 'na etapnem tekmovanju vodeči kolesar'

Frazem izhaja iz dejstva, da je kolesar, ki v prejšnji etapi zmaga, v naslednji etapi oblečen v majico rumene barve. Frazem je precej pogost in se rabi v besedilih o športu.¹⁷ Ubeseduje metonimično preslikavo DEL JE CELOTA. V Fidiplus se pojavijo še stalne besedne zveze *modra majica*, *zelena majica*, *roza majica* in *majica z rdečimi pikami*. Vse te majice označujejo zmagovalca v določeni kategoriji na kolesarski dirki v Franciji in Italiji, tako kot *rumena majica*. *Zelena* in *roza majica* včasih preideta v frazemesko rabo,¹⁸ vendar načeloma ostajajo to še stalne besedne zveze, ki so mnogo manj v rabi kot frazem *rumena majica*.

Frazem *obračati plašč po vetru* je nekoliko kompleksnejši in vključuje poleg oblačila oziroma ravnanja z oblačilom še družbene razmere, ki so metaforično ubesedene z vremenskim pojavom (veter); ta metafora je zaobjeta tudi v zelo vsakdanjem izražanju o *klimi*, v pomenu 'razmere v družbi' (SSKJ). V frazemu nastopa plašč najverjetneje zaradi svojega

---

¹⁷ "Načrt je bil sicer drugačen. Do Predmeje so Glivarjevi fantje nameravali z ostrim tempom narediti selekcijo in utruditi rumeno majico, nato pa bi napadla Miholjevič (za majico je zostajal za 2 minuti) in Derganc (52 sekund). Zaplet pa je bil povsem drugačen. Odgovorili smo z napadom, ki ga rumena majica ni pričakovala" (Delo).

¹⁸ "V dolgem šprintu čez celo ravnino je kolesar Fasse znova premočno ugnal vse. Čeprav sta bila na dveh ovinkih pred ciljem v padcu najprej izločena "zelena majica" Avstralec Robbie McEwen in Nemeč Erik Zabel, ki solz nad razočaranjem v cilju ni mogel skriti, nato pa tri kilometre pred ciljem še Estonec Jan Kirsipuu, je bilo šprinterskih interesov še veliko" (Dnevnik). "Usoda ubežnikov je postala jasna, ko sta se najboljši sprinter na svetu, Italijan Mario Cipollini, in roza majica Dario Frigo, bolj kot s kolesarjenjem ukvarjala z razkazovanjem mišic kamermanu italijanske nacionalne televizije" (Dnevnik).

širokega kroja in dejstva, da je bilo to oblačilo značilnejše za višje stanove, ki so bili toliko bolj udeleženi v politiki, kjer se ta frazem v veliki večini rabi. Sicer se ta frazem pogosteje pojavlja v nekoliko drugačni obliki *obračati se po vetru*.¹⁹ Če primerjamo oba frazema: *obračati plašč po vetru* in *obračati se po vetru*, se v tej spremembi človek (*se*) izenači s plaščem, kar očitno pokaže na metonimično preslikavo DEL KOT CELOTA (ZUNANJI VIDEZ ČLOVEKA KOT ČLOVEK).

V Fidiplus najdemo frazem *ljubljska srajca* v različnih kontekstih, ki pa vsi kažejo na to, da se *ljubljska srajca* definira v razmerju do drugih, kar za druge "vrste" srajc in sukenj iz zgornjih frazemov ne velja. Po pregledu nekaj konkordančnih nizov lahko razločimo naslednja razmerja:

1 Razmerje Ljubljana–periferija

Nam je to, da smo šli v Ljubljano in v Tivoliju premagali Olimpijo, enostavno pomenilo največ v življenju - več kot zmaga proti KAC-u ali kakim tujcem, več kot zmaga na Jesenicah. Potolč't ljubljanske srajce v Ljubljani, to je bilo to! (Dnevnik)

Svoje dni smo ljubljanske srajce na jazzovski in improvizacijske koncerte romali tudi v Maribor. To so bili Rončelovi svobodnejši časi, ko so v štajerski prestolnici muzicirali sijajni jazzovski naprednjaki ... (Mladina).

V okviru tega razmerja *ljubljska srajca* ni vedno uporabljena v negativni konotaciji:

Rosno mlada ljubljanska srajca uspešno napije tri maligno neuničljive vrstnike iz Slovenske Bistrice in jih na koncu razobesi prek lesene vrtne ograje (Stop).

2 Razmerje meščan–podeželan

"Prej sem živela v Trnovem, torej mi solata ni bila tuja," med smehom razlaga Sonja, "toda o pravem delu na vrtu se mi ni niti sanjalo." Dali pripomni, da je bil

---

¹⁹ *Obračati plašč po vetru* je redek frazem: 42 pojavitev; *obračati se po vetru* (z več variantami: *obrniti se*, *obračanje*) pa pogostejši: 212 pojavitev v Fidiplus. Primera: "Večernje novice so bile dolga leta povsem podrejene Slobodanu Miloševiću, zdaj pa so obrnile plašč po vetru in postale njegov najhujši kritik" (Dnevnik). "To je vzpodbudilo Paddyja Ashdowna k ugotovitvi: Imamo vlado, ki se obrača po vetru, in konservativno stranko, ki pravi: prosimo, ustavite svet, ker želimo izstopiti" (Delo).

on še toliko bolj "ljubljska srajca", vendar se zdaj nikoli ne bi preselil v Ljubljano ali v kako drugo mesto (Viva).

Že prej nisem bil, kot temu pravijo, tipična ljubljanska srajca, temveč sem rad zahajal v gore (Nedeljski dnevnik).

3 Razmerje tujec–domačin

Marko in Vili, ne kriv, ne dolžan, je še tretjič pomagal postavljati podrtje oz. odstranjene table o bogokletni "mokronoški arheološki poti" podjetniku Marku Kapusu, ki je, čeprav je v Mokronogu udomljena "ljubljska srajca", začel domorodce opozarjati na njihovo dediščino, pa zato ni (bil) deležen kakšne posebne hvaležnosti (Dolenjski list).

Glede na podatke korpusa Fidaplus frazem *nositi gosposko suknjo* ni več v rabi. Prav tako ne *bela suknja*, ki se nanaša na belo uniformo avstroogrskih vojakov, in *črna suknja*, ki se nanaša na črno obleko duhovščine. En sam je primer rabe frazema *obleči talar*. Precej živa pa je raba frazema *bele halje*.

V frazemih (8)–(11) je poimenovanje pripadnikov neposredno vezano na čutno zaznavno izkustvo – ključno vlogo igra barva srajce. Pri frazemih (7) in (13) pa je zaznana lastnost srajce manj "objektivna" – pridevniška sestavina vstopa v frazem na podlagi predpostavk, saj v teh dveh primerih videz srajce izhaja iz predhodnega koncepta skupine, ki te srajce domnevno nosi (torej Ljubljančan nosi ljubljansko srajco, gosposki človek pa gosposko). Katera (in kakšna) srajca je "ljubljska" in katera "gosposka" pa ni tako jasno kot v primeru črnih, rjavih in belih srajc oziroma suknj.

Frazemi (17)–(19) so pregovori.

(17) *Stara navada je železna srajca.* 'navade človek zelo težko spreminja'

Frazem se pojavlja tudi z variantami *Navada je železna srajca* in *Stara navada – železna srajca*. Bistvena sestavina tega frazema je pridevnik *železna*, ki srajci doda lastnost, s katero se enači človeška lastnost. Pridevnik *železen* je v SSKJ (2. pomen) definiran kot 'zelo trden,

neuničljiv'; v Fidiplus so najpogostejše stalne besedne zveze s sestavino *železen* (ki ni v neposredni povezavi z železom): *železna zavesa*, *železna lady*, *železni repertoar* in *železna volja*. Keber (2004) povezuje frazem tudi s srednjeveško oblačilno prakso vitezov in bolje opremljenih vojakov, ki so nosili železne srajce in oklepe, ki jih ni bilo tako lahko sleči kot srajco. Kaže, da je pregovor še precej živ – v Fidiplus je 166 pojavitev.

(18) *Goste službe redke suknje*. 'kdor zelo pogosto menjava službe, revno živi'

Ta pregovor kakovost življenja, ki je pogojena z materialnim imetjem, ubeseduje skozi količino obleke (redke suknje je treba razumeti kot malo suknj). Očitno pa je količina obleke povezana z zaslužkom, ki je toliko manjši, če službo pogosto zamenjamo, v čemer se verjetno skriva dejstvo, da je človek ob vsakem nastopu nove službe na začetku (in s tem z osnovnim plačilom). Da v frazemu nastopa sestavina *suknja* in ne na primer plašč, je dokaj logično, saj so nižji stanovi (kjer je ta pregovor, glede na vsebino, najverjetneje nastal) plašč le redko nosili (glej poglavje 1.2). Fidiplus beleži samo en primer uporabe tega pregovora.

Frazem

(19) *Mala maša za suknjo vpraša*. 's septembrom se začena hladno vreme'

ki je znan tudi v obliki *Mala maša za suknjo vpraša in lastovke od nas odnaša*,²⁰ je vremenski pregovor (v Fidiplus se pojavi 11-krat), ki krščansko kulturo povezuje s klimatskim območjem nastanka frazema in s tem opozarja na bližajoče se hladnejše dni. Mala maša, imenovana tudi mali šmaren ali mala gospójnica, je krščanski praznik, ki obeležuje Marijino rojstvo in se praznuje 8. septembra, ko se podnebje začne ohlajati,²¹ kar zahteva toplejšo obleko ali več obleke. Za naš (krščanski) kulturni prostor je značilno tudi

---

²⁰ Taka oblika je zapisana v knjigi *Slovenski vremenski pregovori in reki*.

²¹ Pregled povprečnih letnih temperatur po mesecih pokaže, da je povprečna temperatura v septembru na dobrih 6 °C nižja od povprečne temperature v avgustu. (Statistični urad RS: <http://www.stat.si/>).

dojemanje časa preko krščanskih praznikov in godov,²² o čemer priča veliko število vremenskih pregovorov, ki neko časovno obdobje ali prelomnico zelo pogosto označujejo z imenom svetnika, ki na določen dan goduje,²³ ali s praznikom,²⁴ kot v zgornjem primeru.

Frazem

(20) *biti kot rit in srajca* 'neprestano biti skupaj, se dobro razumeti'

bližino med ljudmi metonimično vzporeja z bližino oblačila in dela telesa. Tak primer bi se sodobnemu človeku lahko zdel nekoliko nenavaden (zadnjici so gotovo bližje spodnje hlače, oziroma je srajca gotovo bližje prsim kot zadnjici), vendar je srajca v 17. stoletju še tudi spodnje perilo, pri ženskah so se srajce kot vrhnje oblačilo (bluza) začele pojavljati šele v sredini 19. stoletja (SEL 2004: 503–4).

(21) *pokazati se v negližeju* 'pokazati se v pravi luči'

Ta frazem posredno govori o tem, da oblačilo prikriva oziroma da preoblikuje človeka; ne samo njegov videz ampak tudi osebnost. Toda zakaj kot frazemska sestavina nastopa ravno *negliže* 'zelo lahko žensko (jutranje) oblačilo s čipkami in naborki' (SSKJ)? Frazem in pomen sestavine napeljujeta na razlago, da moški, zaslepljen od strasti šele zjutraj uspe videti, s kom se je družil. Pomen frazema (pokazati se v **pravi** luči) namreč govori, da je bila ta oseba (ki se je pokazala v negližeju) prej zakrinkana, da je torej prikrivala določene slabe lastnosti, ki so se šele zdaj pokazale. Frazem izkušnjo intimnega področja prenaša oziroma razširja tudi na manj intimno področje, če lahko sodimo po razlagi SSKJ, saj frazem po podatkih Fideplus ni v rabi.

---

²² V krščanskem koledarju je vsak dan (razen dnevov največjih krščanskih praznikov) posvečen vsaj enemu svetniku.

²³ *Tilen oblačen, meglen, naznanja deževno jesen; Vid – češenj sit* ipd. (Prek 1982: 187, 190)

²⁴ *Na mali šmaren lepo, še dva meseca subo; Na božič vetrovno, ob letu sadja polno* ipd. (prav tam: 190, 192)

3.4 Frazemi s sestavinami *hlače, krilo in plenica*

3.4.1 Spol

Frazemi s sestavino *hlače* so bolj ali manj neposredno povezani s konceptom spola, najpogosteje moškega spola. Spol je kompleksna kategorija in sestoji iz biološke in družbene komponente. Tako razlikujemo med družbenim spolom (ang. *gender*), ki je družbeno konstruiran, in biološkim spolom (ang. *sex*), ki ga dobimo ob spočetju. "Družbeni spol je termin, ki ima psihološke in kulturne konotacije, če sta prava izraza za biološki spol 'moški' in 'ženska', sta ustrezna termina za družbeni spol 'moškost' in 'ženskost': zadnja dva sta lahko precej neodvisna od (biološkega) spola," definira sociolog Stoller (Haralambos 2001: 589). Družbeni spol je torej sociološki termin, ki označuje kompleksnost družbenega vedenja, izhajajočega iz predpostavke biološkega spola posameznika. Razlika med moškim in žensko (moškostjo in ženskostjo) se pogosto najmočneje izraža v vzorcih čustvenega obnašanja in zasedanja različnih družbenih vlog. Spolnih vlog se otroci učijo tudi preko učenja spolno primernega oblačenja in tako ponotranjijo "kompleksen niz družbenih pričakovanj glede spolno določenih družbenih vlog in vedenja" (Mesarič 2005: 38).

Na slovenskih panjskih končnicah se v zvezi s hlačami pojavijo trije pomenljivi motivi o razmerju med moškim in žensko: *Boj za moške hlače* (kjer se več žensk prepira za moške hlače), *Ribolov devic* (kjer je mlad kmet obesil svoje hlače na palico in jih kot ribič drži nad vodo, medtem ko se zanje pulijo v vodi plavajoča dekleta) in motiv *z dekleti, ki v kotlu kuhajo hlače* in poskušajo irhasto juho. Dejstvo, da se ženske borijo za hlače (da ni upodobljen moški, ampak samo hlače), napeljuje na to, da so omenjeni motivi ironizacija ženskega (pohotnega) norenja za moškimi. Moška figura je v teh upodobitvah reducirana na hlače, kar namiguje na potrebo po spolnosti, vendar se za telesno potrebo skriva tudi družbena potreba: pridobiti moža in s tem socialno varnost (Globočnik 2005). Ti primeri prikazujejo hlače (obleko) kot simbol moškega (človeka).

Nekakšno "definicijo" moškosti ponuja frazem:

(22) *vse, kar nosi hlače* 'vsi (odrasli) moški'

Ta frazem je precej ekspliciten in opisen: moški so ljudje, ki nosijo hlače. V tem primeru dobimo pomembno informacijo, da so za moške najznačilnejše hlače in da je moški spol izražen z opisom zunanjšega videza, natančneje oblačilnega videza. Podoben koncept spola, vendar že s prisotnostjo konotativnega pomena, ponuja leksem *kikla* v pomenu 'ženska, navadno v odnosu do moškega'. V Fidiplus med drugimi najdemo tudi tale primer: "Mama je mrko godrnjala, da ni pravi dedec, da ga bo kmalu kakšna mestna kikla zavrtela, ker je preveč blag" (Kmečki glas). Kaže, da je koncept (družbenega) spola (CELOTA) izražen s konceptom oblačilnega videza (DEL CELOTE) in sicer moški spol s hlačami, ženski (sicer mnogo redkeje) pa s kiklo (podobno je simbol spola, na primer na straniščih, jasno oblikovan kot shematizirana slika človeka v hlačah in človeka v krilu). Frazem *vse, kar nosi hlače* je v Fidiplus sicer najti samo v enem primeru.²⁵ S tem frazomom je ubesedena konceptualna metonimija DEL ČLOVEKOVEGA (MOŠKEGA) OBLAČILNEGA VIDEZA KOT NJEGOV (BIOLOŠKI IN DRUŽBENI) SPOL (gre za metonimijo DEL KOT CELOTA).

3.4.2 Pogum

Velik del frazemov s sestavino hlače govori o pogumu oziroma strahu. Kot nakazujejo frazemi, je s strahom oziroma pogumom povezan genitalno-analni predel moškega telesa. Pogum je človeška lastnost, strah pa čustvo. Ta dva koncepta ubesedujejo naslednji frazemi:

---

²⁵ "Zadnji živi dokaz za to je bife Kotra, v katerega drvi vse, kar nosi hlače, odkar stoji tam za točilno mizo dekle in pol" (Dolenjski list).

- (23) *koliko je (koga) v hlačah* 'koliko si kdo upa'
- (24) *srce pade/ zgrmi/ skoči/ zdrkne v blače (komu)* 'kdo se zboji, izgubi pogum'
- (25) *srce tiči v hlačah (komu)* 'kdo se boji, nima poguma'
- (26) *podelati se v blače* 'zbati se, izgubiti pogum in zato popustiti, odnehati'
- (27) *imeti polne blače* 'bati se, ne imeti poguma'
- (28) *blače se tresejo (komu)* 'kdo se zelo boji, ga je strah'

Frazem *koliko je (koga) v hlačah* namiguje na količino (velikost) testisov lastnika hlač. Slovenski jezik pozna tudi vulgarnejši frazem, ki se s tem frazemom pomensko prekriva: *imeti jajca* 'upati si, biti pogumen' in še očitnejša povezava v obliki *koliko jajc ima (kdo)* z enakim pomenom. Vsi trije frazemi torej govorijo o količini oziroma velikosti testisov moškega, kar naj bi bilo ključnega pomena za njegov pogum.

Frazem *srce pade v blače (komu)* z variantami *srce zgrmi/ skoči/ zdrkne v blače (komu)* je zopet v vlogi popredmetenja strahu oziroma poguma. Srce v tem frazemu nastopa kot središče poguma – SSKJ: *srčen₂* 'pogumen'. Srčnost je druge vrste pogum, kot ga izražata frazema *imeti jajca* in *koliko je (koga) v hlačah*. Pregled konkordančnih nizov v Fidiplus pokaže, da je srčnost "plemenitejša" vrsta poguma, povezana s karakterjem človeka in njegovim občutkom za norme in vrednote.²⁶ Srčen človek se spusti v tvegano dejanje, ki zahteva pogum, s prepričanjem, da je tako dejanje nujno in pravilno. Človek, ki *ga je veliko v hlačah (ima jajca)* pa je drzen, veliko si upa, njegova pogumna dejanja so lahko tudi nepremišljena.²⁷

V SSKJ najdemo še frazem *srce upade (komu)* 'kdo zgubi pogum', v Pleteršnikovem slovarju, kjer srce pomeni tudi pogum, so poleg tega frazema zapisani še izrazi: *srce izgubiti* 'den

²⁶ "Zagotavljam vam, da je z njegovo pomočjo moje življenje veliko bolj znosno. Je uglajen, kulturnen in srčen človek, ki ne dela samo zaradi denarja, zato ga rada priporočam vsem, ki imajo podobne težave" (Gorenjski glas).

²⁷ "Pod vznožjem planiške velikanke je bil tudi improviziran poligon za vožnjo s terenskimi vozili. Obiskovalci so stali v vrsti, da so se lahko usedli na sovozniški sedež in preskusili, koliko jih je v hlačah" (Dnevnik).

Muth verlieren', *srce komu podirati* 'jemanden entmutigen'. Te besedne zveze prikazujejo sliko upadanja, rušenja srca, torej (nasilno) izgubo položaja srca, padec (z višjega na nižji položaj – verjetno nekoliko tudi v povezavi z orientacijsko metaforo DOL JE SLABO), kar je pomensko povezano z izgubo poguma.

Frazemi *koliko je (koga) v blačah, srce pade/zgrmi/skoči/zdrkne v blače (komu)* in *srce tiči v blačah (komu)* prikazujejo moške spolne organe kot središče poguma. Med prvim frazemom in drugima dvema je ključna razlika v konotaciji: slednja frazema govorita o pogumu kot moški kategoriji posredno, preko strahu, in z ironično, negativno konotacijo. S tema dvema frazemoma dá govorec jasno vedeti, da ogovorjeni ni pravi predstavnik moškega spola. *Pravi moški* kot stalna besedna zveza se v Fidiplus pojavi²⁸ v dveh pomenih. Prvi pomen, ki je za potrebe te raziskave sicer nepomemben, je 'tisti moški, s katerim se ženska poroči', torej izbranec. Moški v tem pomenu ni opredeljen z nobenimi (zaželenimi, pripisanimi, dejanskimi) lastnostmi, je človek, na katerega mora ženska običajno čakati, in ko ga sreča, najde, se zdi, da je 'ustvarjen (samo) zanj'.²⁹ Drugi pomen *pravega moškega* pa zajema skupek mnogih lastnosti (zaželenih, pripisanih in dejanskih). Pregled približno sto primerov v Fidiplus pokaže, da pravi moški: daje ženski "varnost, zaščito in ljubezen" (Večer); mora znati žensko osvajati in biti pri tem potrpežljiv (Dnevnik); za žensko se lahko tudi stepe; ženski plača pijačo (Men's health); njegova potreba po ženskah je velika (Dnevnik); ne podleže ženski manipulaciji in izkoriščanju (Cosmopolitan); ni homoseksualec (Večer); je agresiven, ne brani se krvavih spopadov in je bil v vojski (Mladina, Dnevnik); ne mara rož (Dnevnik); se ukvarja s (skupinskim in agresivnim) športom; blesti pri tehničnih opravilih (Delo); se ne ukvarja z nego lastnega telesa (Men's health); ni videti kot fantek ali ženska (Nova); skrbi za svoje finančno stanje; skrbi za dobro telesno kondicijo in zmanjšanje maščobne mase (Men's health); jé pekoče (Večer); se ga včasih krepko napije (Hopl); poseduje spolno potenco (Dnevnik); je pogumen, drzen in odločen (Dnevnik, Nova); je resen in se ne izmika družinskim obveznostim in je

---

²⁸ Zadetkov za besedno zvezo pravi moški je sicer 160, od tega jih le manjše število ni stalna besedna zveza (pregledala sem dve tretjini konkordanc).

²⁹ Primer: "Ne čakajte na pravega moškega, ker taki ne hodijo po svetu. Pravi moški postane čisto navaden moški, ki ga brez fige v žepu sprejmete v svoje srce in mu dovolite, da za vas postane resničen" (Viva).

odgovoren v odnosih (Hoplá, Cosmopolitan); je samozavesten in zna izražati svoje občutke (Cosmopolitan).³⁰

Primeri kažejo, da koncept pravega moškega ni homogen; ena glavnih razlik je med moškim in ženskim dojemanjem (na to kažejo revije, ki so namenjene enemu ali drugemu spolu), druga razlika pa je med tradicionalnejšim in sodobnejšim pogledom na podobo moškega. Največ lastnosti pravega moškega se veže na odnos do žensk, veliko pa jih je vsaj posredno povezanih s pogumom oziroma drznostjo (kri, agresija, ukrepanje, aktivnost). SSKJ ob leksemu *moški* navaja tudi pomen 'tak človek kot nosilec odločnosti, poguma'.

Frazema *podelati se v hlače* in *imeti polne hlače* sta povezana z vulgarnejšim frazemom *usrati se pred (kom)*, *usrati se v hlače* ali samo *usrati se*.³¹ Izločanje blata je pri zdravem odraslem človeku nadzorovano in precej civilizirano, torej določeno z normami. Te norme ne vključujejo iztrebljanja pred drugimi in iztrebljanja v obleko (v hlače); če se to vendarle zgodi, je to lahko znak bolezni ali (v primeru, ki ga ubeseduje frazem) skrajnega duševnega stanja.³² O strahu govori še frazem *hlače se tresejo (komu)*. Tudi ta frazem izraža strah s hlačami, za čimer se spet skrivajo reakcije telesa: nekontrolirano tresenje mišic. Frazemi (24)–(28) duševno stanje izražajo s fizično (tudi imaginarno) posledico takega stanja. Ubesedujejo konceptualno metonimijo POSLEDICA KOT VZROK, ali konkretnje TELESNA REAKCIJA NA STRAH KOT DUŠEVNO STANJE STRAHU.

Kaj je torej strah oziroma pogum, kot ga lahko ugledamo skozi te frazeme? Dejstvo je, da se v vseh frazemih pojavljajo hlače kot izrazito moško oblačilo, kar ni naključje. Hlače so v

---

³⁰ Publikacije v oklepajih so navedene kot vir podatka in so najpogosteje (le) prenašalec določenih vsebin, zato ne smemo razumeti, da so vedno hkrati tudi nosilke določenega razumevanja koncepta pravega moškega.

³¹ V Fidiplus najdemo primer: "Usral sem se od strahu" (Svet in ljudje).

³² Ob ekstremno močnih čustvih lahko pride do sprememb v delovanju vegetativnega živčnega sistema, kar privede do sprememb delovanja telesa: v možgane pride manj kisika, ker ga človek več porabi za dihanje, prisotno je tudi močno bitje srca, močno potenje, možno je tudi popuščanje kontrole sfinktrskih mišic (mišic zapiralk) (Razlago mi je posredovala psihologinja Saša Učman).

vseh teh primerih metonimija za genitalno-analni del telesa in torej nujna sestavina teh frazemov o STRAHU in POGUMU, saj sta ta dva koncepta vezana na spol in družbeno vlogo spola torej moškost. Frazemi kažejo, da se pogum nahaja v hlačah, oziroma se izraža preko dogajanja s hlačami in v njih. Preko teh pomenov lahko sklepamo, da je pogum konvencionalno moška lastnost. Frazemi tega podpoglavja ubesedujejo konceptualno metaforo GENITALNO-ANALNI PREDEL TELESA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI.

3.4.3 Razmerja

Naslednji sklop frazemov s sestavino *hlače* ubeseduje razmerja med ljudmi. To so frazemi:

(29) *odpasti kot gumb/knof od gat* 'biti izrinjen od tam, kjer nekdo pričakuje svoj delež, svoje mesto'

(30) *izprašiti (komu) hlače/zadnjico/rit* in *iztepti (komu) hlače* v pomenih 'natepti koga', 'besedno obdelati koga', 'fizično kaznovati otroka' (Fidaplus)

(31) *stresti iz hlač (koga)* v pomenih 'premagati koga', 'besedno premagati', 'pretepti koga', 'stepsti se' (Fidaplus)

(32) *ostati brez hlač* in *ujeti (koga) brez hlač/s spuščeni hlačami* 'biti razkrinkan in ostati brez moči', 'ujeti koga nepripravljenega' (Fidaplus)

(33) *kdo/ženska nosi hlače* 'kdo/ženska odloča, ukazuje'

Frazem *odpasti kot gumb/knof od gat*³³ ubeseduje razpadanje neke (družbene) skupine skozi podobo razpadanja obleke.

Frazema *izprašiti (komu) hlače/zadnjico/rit* ali skrajšana varianta *izprašiti (koga)* in *stresti iz hlač (koga)* ubesedujeta nasilje oziroma premoč. Čeprav opisi pomenov tega eksplicitno ne

---

³³ Ker *gate* v tem frazemu ne nastopajo v pomenu spodnjih hlač, ampak so pogovorni izraz za hlače, jih obravnavam v sklopu oblačilnih frazemov s sestavino *hlače*.

izrazijo, je jasno, da gre tudi v prvem primeru za premoč enega nad drugim, torej za nadrejenost. V tem frazemu, ki ubeseduje podobo udarjanja po zadnji plati, se skrivata dva koncepta: koncept podrejenega in koncept nadrejenega. Slovarki pomen glagola *izprašiti* je 'odstraniti prah iz česa' (SSKJ). Če se iz glave izpraši lahkomiselnost (SSKJ), se nemara iz zadnjice (hlače) izpraši nezaželeno ravnanje – iz korpusa Fidaplus je razvidno, da se izpraši³⁴ komu hlače (26 zadetkov) ali zadnjico (4 zadetkov) oziroma rit (19 zadetkov) za kazen, torej kot posledica nekega nezaželenega, slabega ravnanja tistega, ki mu je frazemsko dejanje namenjeno. Frazem podaja informacijo, da je tisti, ki ga frazemsko dejanje prizadeva (torej predmet – *komu*), podrejen "tistemu, ki frazem udejanja" oziroma si ga ta podredi z "dejanjem izpraševanja". Frazem nemara namiguje tudi, da je slab človek prah, smet (*smet* 'nepomemben, malovreden človek' – 3. pomen v SSKJ). Ravnanje z ljudmi, ki je ubesedeno kot čiščenje (pojavlja se orodje metla), najdemo še v naslednjih primerih (iz SSKJ): *pomesti nasprotnike z železno metlo* ali *pomesti s (kom/čim)* 'odločno, neprizanesljivo, s silo jih odstraniti s kakega položaja' ali *nova metla dobro pometa* 'delavec, uslužbenec, **zlasti višji**, si na novem delovnem mestu zelo prizadeva izboljšati delo, razmere' ali *pometati s (kom/čim)* 's kom grdo ravnati'. Nenazadnje tudi frazem *prati umazano perilo* 'obravnavati domače, osebne spore, nesoglasja vpricho drugih' preko podobe pranja, čiščenja ubeseduje vzpostavljanje primernosti in reda. Vsi ti frazemi pa na eno stran postavljajo "čistilca", tistega, ki čisti, vzpostavlja red (v skladu s svojim prepričanjem), na drugo stran pa "umazanca", kršitelja reda in norm, moteči element, ki ga je treba ukrotiti ali premagati.³⁵ Navsezadnje variantnost *izprašiti (koga)* – *izprašiti (komu) hlače/zadnjico/rit* jasno kaže, da so hlače, rit in zadnjica v metonimičnem odnosu z osebo, človekom (koga). *Rit* pomeni 'neznačajnega, bojzljivega človeka' (SSKJ), kar je v našem kulturnem prostoru slab človek.³⁶

³⁴ Iz človeka sicer slabosti tudi izbijamo (SSKJ): *te misli mu je treba kar izbiti; to žensko si moraš kar izbiti iz glave; lenobo mu bom že izbil* (*izbiti* 's strogim ravnanjem doseči, da preneha pri kom obstajati kaka negativna lastnost').

³⁵ *Izprašiti (komu) hlače/zadnjico/rit* in *izprašiti (koga)* se pogosto uporablja v športnih besedilih. "Fužinar je brez izgubljenega niza 'izprašil' Mariborčane, ki pa so nedvomno že mislili na evropski pokal in dve tekmi proti Albancem" (Dnevnik).

³⁶ In še (SSKJ): *kurca, pižda* 'ničvreden, slab možki', *glava (glavca, glav'ca* – Fidaplus) 'človek, zlasti glede na svoje značilnosti, umske sposobnosti'.

Frazem (*koga*) *stresti iz hlač* lahko razumemo kot ubeseditev pripadnosti – obleka je namreč pogosto zunanji znak, simbol pripadnosti neki skupini (tako se je pokazalo tudi v primerih s frazemsko sestavino *suknja* – poglavje 3.3). Frazem namreč namiguje, da je tekmeč, nasprotnik premagan, ko brez hlač obleži na tleh. Kot sem že zapisala (poglavje 1.1), je slečenost lahko vzrok za sram, nelagodje ter predvsem izločenost iz družbe. Zgornji frazem torej pove, da človek brez hlač ni več človek (in ne samo, da moški brez hlač ni več moški) ter ubeseduje konceptualno metonimijo MOŠKO OBLAČILO KOT PRIPADNOST MOŠKEMU SPOLU (ki je konkretizirana metonimija DEL KOT CELOTA).

S slečenostjo sta povezana tudi frazema *ostati brez hlač* in *ujeti (koga) brez hlač/s spuščeni hlačami*. V Fidiplus³⁷ se pojavijo posamezni primeri različnih variant: *zalotiti/ujeti/najti (koga) s spuščeni hlačami* v enakih pomenih: 1. 'biti nepripravljen' in 2. 'biti razkrinkan'. En primer najdemo tudi v obliki *spuščeni hlač* v prvem pomenu.³⁸ Frazem je pogosto povezan s kontekstom dobesednega pomena besedne zveze *s spuščeni hlačami* ali *brez hlač*, ki pomeni 'zalotiti nekoga med (prepovedanim)³⁹ spolnim aktom', kar je (kot kaže tudi Fidiplus) početje zasebne in ne javne sfere (že tretji neudeleženi je vdor javnega). Pogosto je nekdo, ki je zaloten spuščeni hlač ali brez njih (v smislu besedne zveze) označen za nerodnega in nesposobnega prikriti svojo promiskuitetnost, kar se pogosto prenaša na kontekst in pomen frazema; torej vršilec dejanja ni sposoben prikriti svojih neprimernih, nelegalnih ravnanj. Tudi variante frazemov *ostati/ujeti/zalotiti (koga) brez hlač*⁴⁰ imajo pomen 'biti razkrinkan in ostati brez moči' in 'ujeti koga nepripravljenega'. Varianta *ostati brez hlač* se pojavlja tudi v pomenu 'ostati brez vsega', 'postati reven', 'izgubiti premoženje'.⁴¹

---

³⁷ S sestavino *zalotiti* 7 primerov, z *ujeti* 9 primerov, z *najti* 2 primeri.

³⁸ "Čeprav bo Union Olimpija absoluten favorit, Crvena zvezda v Ljubljano ne bo prišla spuščeni hlač" (Dnevnik).

³⁹ Človek (moški) ne more biti ujet *s spuščeni hlačami*, *brez hlač* pri svoji partnerici, ampak samo pri ljubici (tako kažejo primeri v Fidiplus).

⁴⁰ *Ostati* 6 primerov; *ujeti* 2 primeri; *zalotiti* 1 primer (Fidiplus).

⁴¹ "Starejši ljudje se še spomnijo časov, ko so bili po vojni pod topliško občino. 'Zelo tenko rezino kruha so nam rezali Topličani, zunaj je bila prazna, notri je bila pa luknja. Kmalu bi še brez hlač ostali,' ne morejo pozabiti" (Dolenjski list).

Pri teh frazemih se obleka pojavlja kot krinka in kot del opreme za družbeno življenje (s spuščnimi hlačami, brez hlač nismo pripravljeni, smo nerodni⁴²); zelo pogosti so ti frazemi v kontekstu politike. Spet lahko zaznamo koncept družbene pozicije moči, katere znak so, očitno, hlače in oblečenost, torej prisotnost obleke. Izražena je konceptualna metonimija MOŠKO OBLAČILO KOT POLOŽAJ (MOŠKEGA) POSAMEZNIKA V DRUŽBI (DEL KOT CELOTA).

Prav tako pozicijo moči in nadrejenost ubeseduje frazem *kdo/ženska nosi hlače*, ki je "verjetno nastal po krajšanju pregovorov *Kjer žena hlače nosi, moč redko dobro kosi, Kjer žena hlače nosi, si moč keruha prosi*" (Keber 2005). Za varianto s sestavino *kdo* je 30 primerov, s sestavino *ženska* pa za polovico manj; sicer se frazem v kontekstu *doma* ali *družine*, torej zasebnega prostora, pojavi v slabi polovici vseh pojavitev (Fidaplus). Iz tega frazema pa je zelo jasno razvidno, da pozicija nadrejenosti oziroma moči v našem (patriarhalnem) kulturnem prostoru pripada moškemu, ženski pa podrejenost (tako naj bi bilo tudi doma). Družbena vloga spola je zopet izražena kot način oblačenja: OBLAČILNI VIDEZ NADREJENEGA KOT NADREJENI (DEL KOT CELOTA).

3.4.4 Nezrelost

Sestavina *plenica* tvori tri frazeme katerih pomeni izhajajo iz pomenskega polja nezrelost oziroma zrelost.

(34) *močiti plenice* 'biti otrok'

(35) *zlesti iz plenice* 'postati odrasel, samostojen'

(36) *(kaj) je še v plenicih* 'kaj je še na začetni razvojni stopnji'

---

⁴² "Dragi moj, če so te ujeli s spuščnimi hlačami, potem boš težko tekkel" (Dnevnik).

Prva dva od zgornjih frazemov z metonimično preslikavo izražata neodraslost človeka (FIZIČNO RAVNANJE OTROKA KOT NJEGOVA STOPNJA TELESNE, DRUŽBENE IN ČUSTVENE RAZVITOSTI, oziroma DEL KOT CELOTA), vendar *močiti plenice* ni več v rabi, *zlesti iz pleníc* (30-krat) pa se pojavi še v variantah *skobacati se iz pleníc* (8-krat), *spraviti (koga) iz pleníc* (4-krat); tudi *priti iz pleníc* in *izmotati se iz pleníc*. Frazem *(kaj) je še v plenícab* pa skozi metonimično preslikavo med razvojno stopnjo dojenčka in razvojno stopnjo nekega področja (v Fidiplus⁴³ najdemo šport, medicino, politično prakso, novinarstvo) izraža nerazvitost, neraziskanost česa. Tem frazemom soroden pomen ima tudi frazem *mleko se drži (koga)* 'kdo je mlad, neizkušen', ki nezrelost, nerazvitost, neodraslost prav tako kot zgornji frazemi povezuje z otrokovim oziroma dojenčkovim fizičnim stanjem.

3.4.5 Drugo

V sklopu frazemov s sestavinama *hlače* ali *kerilo* je treba omeniti še tri primere, ki pa ne oblikujejo posebne pomenske skupine:

(37) *guliti/trgati hlače po šolskih klopeh* 'hoditi v šolo'

prikazuje učenje kot dejavnost, ob kateri se dolgotrajno sedi (kar naj bi obrabilo obleko). Hlače v frazemu so povezane z dejstvom, da so v šolo nekdam hodili predvsem moški. Od tod izhaja osamosvojen leksem *guliti se* 'učiti se mehanično, brez razumevanja' (SSKJ), kjer je glagolski morfem *se* (oseba) zopet izenačen s *hlačami* (OBLAČILO KOT OSEBA). Pomen frazema je vezan na starejši način poučevanja, ko so učenci določeno vsebino usvajali z dolgotrajnim ponavljanjem za učiteljem. Zopet je ubesedena konceptualna metonimija POSLEDICA KOT VZROK (natančneje: OGULJENE HLAČE KOT DOLGOTRAJNO SEDENJE ZARADI UČENJA). Varianta s sestavino *trgati* je pogostejša (20 pojavitev) od variante s sestavino *guliti* (5 pojavitev).

---

⁴³ 13 primerov.

(38) *pes (komu) pomeri/umeri hlače* 'pes koga ugrizne'

je izraz, ki želi omiliti krvavo situacijo ob pasjem ugrizu. Glede na tehnične okoliščine takega dogodka (povprečno velik pes človeka doseže do zadnjice) se ob dejanju zares najverjetneje strgajo hlače (pogosto je nemara ta sprememba na obleki edino, kar je vidno). SSKJ temu frazemu sicer pripiše pomen 'pes komu raztrga hlače', vendar se zdi tak opis neroden, če ne napačen; dejanje psa iz frazema bi moralo biti označeno vsaj kot napad (kar pokaže tudi Fidaplust⁴⁴).

(39) *držati se materinega krila* 'biti odvisen, nesamostojen'

je edini frazem s sestavino *krilo*. Ubesejuje podobo odnosa med materjo in otrokom (FIZIČNA GESTA OTROKA KOT NJEGOVA STOPNJA TELESNE, DRUŽBENE IN ČUSTVENE RAZVITOSTI, oziroma DEL KOT CELOTA), hkrati pa kaže na to, da je za vzgojo otrok v naši družbi zadolžena mati.

3.5 Frazemi s sestavinami *copata, čevelj, škorenj* in *nogavica*

V več kulturah (Orient, Grčija, Afrika, krščanstvo) hoditi v čevljih pomeni posedovati zemljo. Obutev je simbol avtoritete in družbene uveljavitve. Stopalo, ki je zelo povezano s čevljem, pa je simbol oblasti (Chevalier, Gheerbrant 1995).

Čevelj je tudi znamenje poti (Ovsec 2000: 87), saj je neposredno povezan z nogo, je njen del in kot tak sodeluje pri hoji. Frazemi s pomensko frazemsko sestavino 'obutev' skorajda ne ubesedujejo konceptualnih metonimij, pač pa metafore. ŽIVLJENJE JE POTOVANJE je konceptualna metafora, ki jo ubesedujejo naslednji frazemi:

---

⁴⁴ "To, da so naši psi čuvaji demokracije tako nerazumno umerili hlače nekemu, ki jim je prinašal klobaso, utegne imeti za posledico, da jim na koncu še špila od te klobase ne bo ostala" (Mladina).

- (40) *trgati čevlje* 'živeti'
- (41) *kje (koga) čevelj žuli* 'kje ima kdo težave ali napake'
- (42) *otresti prah s čevljev in zapustiti kak kraj* 'pretrgati vse zveze z določenim krajem (in iti naprej)'
- (43) *stopiti v (čigave) čevlje in biti v (čigavih) čevljih* 'postaviti se v tujo kožo'

Frazem *otresti prah s čevljev in zapustiti kak kraj* je biblijski (Mt 10,14): "In če vas kdo ne sprejme in vaših besed ne posluša, pojdite iz tiste hiše ali tistega mesta in si otresite prah z nog." Mest s podobnim sporočilom je v *Svetem pismu* še nekaj.⁴⁵ V Fideplus najdemo samo en primer rabe, pa še za tega se ne da zagotovo sklepati, ali je raba zares frazemska. Tudi frazem *trgati čevlje* po podatkih Fideplus ni v rabi. Je pa bolj živ frazem *kje (koga) čevelj žuli*. Če odštejemo pojavitve (553), ki so zgolj naslov sobotne radijske oddaje Vala 202, dobimo 33 zadetkov. Keber (2004: 50) razlaga, da je ta frazem "verjetno nastal po skrajšanju pregovorov *Vsake najbolje ve, kje ga čevelj tišči, žuli oziroma Sam najboljše veš, kje te čevelj žuli*," ki naj bi izhajala iz Plutarhovega dela *Coniugalia praecepta*, v katerem "neki Rimljan na vprašanje, zakaj se je ločil od svoje žene, saj je vendar tako krepostna in lepa, odgovarja z besedami: Ta čevelj je tudi videti lep in nov, toda nihče razen mene ne ve, kje me tišči."

Stopiti v (čigave) čevlje je pri nas nov frazem; glede na Fideplus (v SSKJ ga ni) se je začel pojavljati v letu 2001, vseh pojavitev je 14. Nekaj let prej je v rabo prišla varianta *biti v (čigavih) čevljih*. Glede na kratko prisotnost v slovenskem jeziku je velika verjetnost, da sta obe varianti frazema k nam prišli iz angleščine (*be in/put oneself in somebody's shoes* dobesedno 'biti/postaviti se v čevlje koga drugega'); sicer frazem poznajo še v nemščini (*in jemanden Schuhen stecken* dobesedno 'tičati v čevljih koga drugega').

Čevelj ima na človekovem telesu najnižji položaj, tudi glede na druga oblačila, kar nima majhnega pomena. Iz tega izhaja še ena konceptualna metafora, usmerjevalna metafora DOL JE SLABO/MANJ, ki jo ubesedujejo frazemi:

⁴⁵ Mr 6,11; Lk 10,11; Apd 13,51.

- (44) *(¹kdo) ni vreden, da bi (²komu) čevelj zavezal* '²kdo je več vreden od ¹koga'
- (45) *lizati čevlje (komu)* 'podrejati se komu zaradi lastne koristi, prilizovati se mu'
- (46) *voda še za v čevlje ni dobra* 'voda komu kot pijača ne prija'
- (47) *(žena) imeti moža/ (koga/ kaj) pod copato/peto in biti copata* '(doma) biti neodločen, v vsem se podrejati (ženi)' 'imeti koga/kaj v oblasti'

Frazem *(¹kdo) ni vreden, da bi (²komu) čevelj zavezal* izvira iz *Svetega pisma*. Tam najdemo naslednje citate: "Oznanjal je: 'Za menoj pride močnejši od mene in jaz nisem vreden, da bi se sklonil pred njim in mu odvezal jermen njegovih sandal'" (Mr 1,7); "Janez jim je odgovoril: 'Jaz krščujem v vodi, med vami pa stoji on, ki ga ne poznate, tisti, ki pride za menoj, in jaz nisem vreden, da bi mu odvezal jermen na sandalih'" (Jn 1,26–27); in tudi "Jaz vas krščujem v vodi za spreobrnjenje; toda on, ki pride za menoj, je močnejši od mene in jaz nisem vreden, da bi mu nosil sandale" (Mt 3,11). Omenjeni frazem je torej varianta biblijskega citata, a kot kaže Fidiplus, ni v rabi.

Frazema *lizati čevlje (komu)* ni v SSKJ, najdemo ga v Fidiplus. Povezan je z izrazom *sliniti se* 'dobrikati se, prilizovati se' (SSKJ), sestavina *čevelj*, ki tudi v tem primeru nosi metaforičen pomen nečesa slabega zaradi svojega nizkega položaja, pa dodaja še pomen samoponiževanja tistega, ki liže čevelj. V SSKJ je zapisan soroden frazem: *lizati pete/roke (komu)* 'ponižujoče si prizadevati za čigavo naklonjenost'. Frazem je v rabi zelo redko (5 različnih primerov).

Frazem *imeti (koga/kaj) pod copato/peto* ali *žena ima (koga) pod copato/peto* ali krajše *biti copata* (SSKJ) tudi ubeseduje koncept oblasti in nadrejenosti. Frazem *biti copata* je kar pogost,⁴⁶ *imeti moža pod copato*, kar najdemo v SSKJ, se v Fidiplus ne pojavi, so pa primeri za *imeti (koga/kaj) pod copato*: sicer samo 5 pojavitev: dva primera govorita o podrejenosti moških ženskam, drugače so pod copato so še dolžniki, računi in podjetje (pod copato ga ima moški). Izjemna redkost v rabi je varianta s *peto*: *biti pod peto* in *stopiti pod peto* sta edina

⁴⁶ Blizu 100 primerov v Fidiplus.

primera v Fidiplus. Torej, v tem kontekstu podrejenosti, je najbolj živ frazem *biti copata*, kjer se zgodi prenos lastnosti obuvala na človeka s takimi lastnostmi. Copata je bila nekdam samo žensko obuvalo,⁴⁷ bila je slabše obuvalo, 'ponošen čevelj' (Snoj 2009, geslo *copata*). Je obuvalo za doma (navadno je to slabše – prim. obleka za doma) in je najnižje na telesu, tudi zato torej slabo. Tudi v italijanščini je znan podoben izraz: *scarpa* 'nesposoben človek, zguba'.

Koncept oblasti in nadrejenosti ubesedujeta tudi naslednja frazema:

(48) *biti pod tujim škornjem* 'biti pod tujo oblastjo'

(49) *nemški škorenj* 'vojska nacistične Nemčije'

Podobno zgradbo kot *imeti (koga) pod copato* ima frazem *biti pod tujim škornjem*. Tako kot je copata simbol doma, zasebnega, je škorenj simbol vojske in s tem javnega, družbenega in političnega. Seveda je škorenj hkrati metonimija za vojsko, ki je del oblasti. Tudi ta frazem ubeseduje metaforo DOL JE MANJ. Po pregledu rabe frazema *nemški škorenj* v Fidiplus postane jasno, da se ne pojavlja samo v pomenu oblasti, temveč tudi v pomenu nasilja⁴⁸ in vojaške agresije (ki je seveda ravnanje za dosego oblasti). *Nemški škorenj* in *biti pod tujim škornjem* ubeseduje konceptualno metonimijo OBUVALO PRIPADNIKOV VOJSKE KOT OBLAST, KI TEMELJI NA VOJAŠKI SILI (DEL KOT CELOTA).

Pregovor

(50) *Brez muje se še čevelj ne obuje.* 'brez truda, prizadevanja ni pričakovati uspeha'

---

⁴⁷ Ženska je bila v preteklosti že tako tretirana kot manjvredna od moškega, če pa človeka označimo za tisto, kar ženska obuče, je to verjetno toliko slabše.

⁴⁸ "Ne veš za tesnobo, ki mi je zadrnila grlo, ko je nemški škorenj grobo zakoračil na našo zemljo, ne veš o trpljenju, ko so mojo ženo in moja dva zajčka odpeljali v nemški lager, zato, ker nisem bil na pravi strani" (Delo).

ubeseduje trud, ki naj bi bil potreben za vsako opravilo, tudi za nekaj tako enostavnega, kot je obuti čevlji. Najverjetneje gre tudi tu za uresničevanje orientacijske konceptualne metafore DOL JE SLABO/MANJ, ki ji ustreza tudi naslednji frazem:

(51) *dati (koga) na čevlji* 'zapustiti koga', 'zapustiti intimnega partnerja'

Tega frazema ni v SSKJ (niti v Pleteršnikovem slovarju), Fidaplus pa kaže, da je precej živ. Pojavlja se v pomenu 'zapustiti intimnega partnerja'⁴⁹ in v splošnejšem pomenu 'zapustiti koga', tudi 'odpustiti koga'.⁵⁰ Vprašanje ostaja, od kod smo ta frazem dobili. Podobna frazema poznajo tudi v angleščini: *to give somebody the boot* (dobesedno dati komu čevlji ali brco) in *to be booted off something* (brcniti koga iz česa). Močen (pretežno negativen) pomen imajo čevlji v muslimanskem svetu (dati nekemu čevlji pomeni, da ga odganjamo, vreči čevlji v koga pomeni ostro neodobravanje in hudo žalitev te osebe). V turščini poznajo frazem *stisniti čevlji v roke (komu)* v pomenu 'dati komu posredno vedeti, naj odide, odgnati ga'. Pri nas je temu soroden frazem *dobiti čevlji* in tudi varianta s somatsko sestavino *dobiti nogo* (Fidaplus), oba s pomeni 'biti zapuščen', 'dobiti odpoved'. Fidaplus kaže, da je frazem *dobiti nogo* pri nas veliko bolj uveljavljen (164 pojavitev) od variante *dobiti čevlji* (19 pojavitev).⁵¹

Zadnji verz iz soneta Franceta Prešerna *Apel in čevljar* se je uveljavil kot citatni frazem:

(52) *Le čevlje sodi naj (K)kopitar!* 'vsak naj ocenjuje, kritizira tisto, na kar se spozna' Raba je dokaj pogosta (117 zadetkov v Fidiplus). Kopitar je včasih zapisan z malo, včasih z veliko začetnico, frazem pa se pojavi se tudi v dveh prenovitvah: z zamolkom (*le čevlje sodi naj ...*) ter *le čevlje sodi naj čevljar*. SSKJ verz navaja pod geslom *čevlji* in ga ne razlaga kot frazem. V tem citatnem frazemu se *čevlje* pojavijo kot logična povezava s Kopitarjem (SSKJ: *kopitar* slabšalno 'čevljar'), zgodovinsko osebnostjo, ki jo Prešeren v svojem sonetu

⁴⁹ "Še nedavno mu je moški svet zavidal romantično razmerje s temno gazelo Naomi Campbell, a ga je že po nekaj mesecih druženja osem let starejša supermanekenka dala na čevlji" (Stop).

⁵⁰ "Spomladi je Jelcin dal na čevlji Černomirdina in pripeljal Sergeja Kirijenka" (Dnevnik).

⁵¹ Enak pomen ima še kinegram *dobiti košarico*, ki pa izhaja iz slovenske ženitovanjske folklore.

kritično nagovarja, in nimajo metaforične ali metonimične vrednosti v konceptualnem smislu.

V pomensko skupino 'obutev' sodi tudi nogavica, ki tvori en frazem:

(53) *denar spravljati v nogavico* 'denar hraniti doma, varčevati'

Pogosteje se rabi v pomenu 'varčevati'⁵² kot v pomenu 'hraniti denar doma'⁵³ in opisuje konkretno ravnanje z denarjem. Nogavice in čevlji (še pogosteje škornji) so povezani s staro navado obdarovanja v božično-novoletnem oziroma adventnem času. Miklavž, Božiček in še nekatera druga bajna bitja so darila polagali v nogavice ali čevlje, ki so jih ljudje nastavljali pod posteljo, ob vrata zunaj sobe in pri kaminu. Ta navada je dobro znana iz ameriške kulture, čeprav je bila v preteklosti živa v mnogih evropskih državah (Ovsec 2000: 87). Verjetno navada spravljanja denarja v nogavico izhaja iz simbolike, ki je povezana z opisanim obredom, saj je ta običaj znan tudi pri nas: Ovsec (prav tam: 40) v knjigi *Trije dobri možje* razlaga, da so v Beli krajini (samo) odrasli postavili pod posteljo ali klop lepo osnažene škornje, da bi vanje prinesel Miklavž. Za prenos med čevlji, škornji in nogavicami je pomemben podatek, da so bile na Slovenskem nogavice najpogostejše obuvalo, čevlji nekoliko redkejši, škornji pa že zelo redki (Makarovič 2007).

---

⁵² "Kaj bodo kupili za letni obračun? Na njihovem mestu bi ga spravljal v nogavico in hranil za tista prihajajoča leta, ko bo država to zemljo, ki jo zdaj obdelujejo, začela prodajati. Z nekaj letnimi poračuni in nekoliko varčnosti bi ti vinogradi lahko postali njihovi, pa še za obnovo bi jim nekaj moralo ostati" (Delo).

⁵³ "In ljudje so postali previdnejši (beri: racionalnejši) z nakupi, saj težko privarčevani denar raje varno zavijejo v nogavico in polno stisnejo pod vzglavnik, dobički tovarn so manjši oziroma izgube večje, lastniki vedno bolj tečni in prodajalci avtomobilov lahko le še brišejo prah z množice razstavljenih avtomobilov" (Avto magazin).

3.6 Frazemi s sestavino *rokavica*

Slovenščina ima tri frazeme s frazemesko sestavino *rokavica*:

- (54) *vreči rokavico (komu) (v obraz)* 'izzvati koga'
- (55) *pobrali rokavico* 'odgovoriti na izzivanje'
- (56) *ravnati s (kom/čim) v rokavicah/ z rokavicami* 'obzirno, previdno'

Prva dva frazema sta vzročno-posledično povezana kinegrama in opisujeta kulturno pogojeno gesto, ki je bila nekoč neverbalna komunikacija. Nekdaj je moški drugega moškega na dvoboj pozval s tem, da je predenj vrgel rokavico (frazem 54), izzvani se je odzval tako, da je rokavico pobral (frazem 55). Tako je bil napovedan dvoboj, ki naj bi obranil čast užaljenega. Navada izhaja iz časa viteštva, ko je bil posameznik sprejet med viteze z ritualom, ki je vključeval tri rahle udarce z mečem po ramenih bodočega viteza in včasih tudi klofuto, udarec v obraz, za katerega je veljalo, da je še zadnja žalitev, ki jo mora viteški kandidat sprejeti brez zadoščenja, vse naslednje udarce, ki bi jih utegnil prejeti kot vitez, mora sprejeti kot izziv in nanje odgovoriti tako, da si povrne čast ter doseže zadoščenje (od tod tudi varianta frazema: *vreči rokavico/komu/v obraz*) (Keber 2003; <http://en.wikipedia.org/wiki/Duel>).

Danes frazema razumemo podobno, le brez konteksta dvobojevanja. *SSKJ* navaja primer *s tem stavkom mu je vrgel rokavico (v obraz)* 'ga je izzval'. *Fidaplust* ima kar precej primerov rabe frazema *vreči (komu) rokavico*, precej je v rabi tudi *vržena rokavica* z enakim pomenom, in občutno manj primerov (kar je logično, glede na to, da je prvi frazem izhodišče za drugega) za *pobrali rokavico*.

Frazem *ravnati s (kom/čim) v rokavicah* je opis predstave fizičnega ravnanja s čim občutljivim, delikatnim ali kom nevarnim ali občutljivim – da tega ne bi poškodovali ali ne

bi škodovali sebi, si nadenemo rokavice. To sliko frazem prenese na občutljivega⁵⁴ ali (veliko pogosteje) nevarnega⁵⁵ človeka oziroma na delikatno, komplicirano stvar oziroma situacijo.⁵⁶ Frazem ubeseduje konceptualno metonimijo IMAGINARNO FIZIČNO RAVNANJE S POSAMEZNIKOM KOT ODNOS DO TEGA POSAMEZNIKA (DEL KOT CELOTA).

Frazem posredno govori, da bi z roko utegnili občutljivo stvar ali človeka poškodovati, zato ga raje primemo z rokavicami. Kot da rokavica ščiti predmet ali osebo pred rokami tistega, ki frazemsko dejanje izvaja. V angleščini obstaja frazem *the iron hand in the velvet glove* 'le na videz nežen in mil' (dobesedni prevod je železna roka v žametni rokavici). Tudi pri nas je roka povezana z odločnostjo in strogostjo (SSKJ, Fidaplus): *vladati/vzgajati z železno/s trdo roko* 'odločno, s silo, nasiljem', *vzeti (koga) v roke* 'trdo ga prijeti'. Rokavice so se v nižjih slojih na Slovenskem pojavile šele v 18., 19. stoletju, pri višjih slojih nekaj stoletij prej. Pri delovnem kmečkem prebivalstvu so bile roke le težko nežne. Rokavice so se za zaščito rok pri delu uporabljale v prvi polovici 20. stoletja (Makarovič 2007: 247). Verjetno je, da frazem vzporeja nežno rokavico (ki so jih nosili višji sloji ter kasneje vendarle tudi nižji ob slovesnejših priložnostih), narejeno iz finejših materialov (žamet, svila), z raskavo roko. Vendarle pa je v pomenu frazema, ki se nanaša na ravnanje z nevarnim človekom (glej opombo 55), najti še povezavo z rokavico kot oblačilom, ki ščiti roke izvajalca frazemskega dejanja.

---

⁵⁴ "Dober trener z igralkami ne sme ravnati v rokavicah, ker se prej ali slej pojavijo izgovori in z njimi padeč" (Delo).

⁵⁵ "S tamkajšnjimi ošabnimi bigbosi bo pač treba ravnati v rokavicah!" (Večer).

⁵⁶ "Z največjo evropsko gospodarsko velesilo za zdaj še ravnajo v rokavicah in upajo, da bo Berlin sam predvidel katastrofalne posledice več kot triodstotne zadolžitve in zato hitro ukrepal" (Delo).

3.7 Frazemi s sestavinami *ovratnik/kravateljč, rokav, malha, žep in pas*

Frazemske sestavine *ovratnik, kravateljč, rokav, pas, žep* in *malha* so poimenovanja za dele oblačil. Nekoliko posebni sta besedi *žep* in *malha*, ki danes pomenita del oblačila, nekdanj pa sta pomenili torbo (*malha* ima še vedno tudi ta pomen; v SSKJ in Fidiplus).

Kravateljč se v frazemih pojavlja kot variantna sestavina z *ovratnikom*. SSKJ leksem *kravateljč* razlaga kot 'zgornji, navadno sprednji del oblačila pri vratu' in ga ne povezuje, enači oziroma razlaga z besedo *ovratnik*. To povezavo pa ponuja *Slovenski pravopis*, ki nas pri geslu *kravateljč* ob primeru *držati, prijeti koga za kravateljč* napoti k "nadrejenemu sopomenskemu nadomestilu" *za ovratnik*. *Kravateljč* je del oblačila, ki je po bližini povezan s kravato in ne pomeni (nujno) ovratnika, beseda pa se rabi samo v frazemu *prijeti/z(a)grabiti za kravateljč (koga)*.⁵⁷ Iz Fideplus je razvidno, da se (nasilno) grabi in prijema za *kravateljč* (18 primerov), za *ovratnik* (134 primerov)⁵⁸ in tudi za *kroglc/krogelc*.⁵⁹ Verjetno je, da je vzrok za pogostejšo rabo s sestavino *ovratnik* njena knjižnost (in posledično občutek tvorcev besedil, da je za uporabo v besedilih primernejša).⁶⁰

Frazemi s sestavino *ovratnik* oziroma *kravateljč* so naslednji:

(57) *prijeti/zgrabiti/zagrabiti (koga) za ovratnik/kravateljč* 'z agresijo komu dopovedati, da je nezaželen ali je njegovo ravnanje neprimerno'

(58) *dihati (komu) za ovratnik* 'nadzorovati koga, biti komu za petami'

(59) *beli ovratniki* 'višji razred (ki ima kapital in družbeno moč)'

---

⁵⁷ *Prijeti, zgrabiti* in *zagrabiti* so najpogostejše variante glagolskih sestavin frazemov *prijeti/z(a)grabiti za ovratnik (koga)* in *prijeti/z(a)grabiti za kravateljč (koga)*.

⁵⁸ Število primerov je podano za najpogostejše tri variante: *zgrabiti/zagrabiti/prijeti za ovratnik* in *zgrabiti/zagrabiti/prijeti za kravateljč*.

⁵⁹ *Prijeti za kroglc/krogelc (koga)* se pojavlja samo v enem primeru: pri sporu med poslanci slovenskega državnega zbora.

⁶⁰ V Fidiplus se *kravateljč* pojavi 26-krat, od tega je 4-krat zapisan v narekovajih, enkrat pa je pospremljen s komentarjem "kot se reče po domače".

(60) *modri ovratniki* 'delavski razred'

Od zgornjih je v SSKJ samo frazem *prijeti (koga) za ovratnik*. So pa v slovarju frazemi, ki imajo prvima dvema sorodne pomene: *sedeti (komu) na vratu/za vratom* 'imeti oblast nad kom, delati mu nasilje'; *skočiti (komu) za vrat* 'napasti ga na najbolj občutljivem, najmanj branjenem mestu, navadno nepričakovano, od zadaj'. V teh primerih sta vrat in ovratnik/kravatelj v metonimičnem razmerju, frazema pa ubesedujeta konceptualno metonimijo FIZIČNO RAVNANJE POSAMEZNIKA S KOM KOT POSAMEZNIKOVO ČUSTVENO RAZPOLOŽENJE DO KOGA (POSLEDICA KOT VZROK). Fidaplust pokaže zelo povečano rabo frazema *dihati (komu) za ovratnik* od leta 1997, kar pa ne kaže na to, da se je frazem začel pojavljati šele takrat.⁶¹

Beli ovratniki in *modri ovratniki* sta sociološka termina, slednji je nastal kasneje po analogiji s prvim, kar se odraža tudi na rabi: 57 pojavitev za *bele* in 14 za *modre ovratnike*. Navezujeta se na značilno barvo ovratnikov družbenega razreda – višji razred se oblači v bele srajce (z belimi ovratniki), za delavski razred pa so značilne modre halje (z modrimi ovratniki). V obeh primerih gre znova za metonimijo DEL KOT CELOTA (natančneje ZUNANJI VIDEZ PRIPADNIKA KOT NJEGOVA PRIPADNOST DRUŽBENI SKUPINI).

Sestavina *rokav* tvori frazeme:

(61) *zasukati/zavihati (si) rokave* 'z vnemo, prizadevnostjo (začeti) delati'

(62) *(kaj) stresati iz rokava* 'hitro, gladko kaj povedati'

(63) *imeti (kaj)/aduta v rokavu* 'na razpolago imeti učinkovito sredstvo, dober pripomoček za uspeh'

Frazem *zasukati, zavihati (si) rokave* je povezan s funkcijo roke, torej z delom (SSKJ: *roka* 'okončina človeka, ki se uporablja za prijemanje, delo'), in opisuje dejansko gesto, ki je bila

---

⁶¹ Leta 1983 je nastala skladba rock skupine Lačni Franz z naslovom *Ne mi dihat za ovratnik*.

v preteklosti še veliko pogostejša kot danes ravno zaradi dejstva, da so rokavi srajce vsaj do dvajsetih let 19. stoletja segali do zapestja (Makarovič 2007). Tako "osvobojene" roke seveda lažje delajo, pa še rokavi se na ta način ne poškodujejo – slikovno gradivo kaže, da so imeli ljudje ob delu pogosto zavihane rokave (Makarovič 2007). Frazem ubeseduje konceptualno metonimijo DEL KOT CELOTA (GESTA POSAMEZNIKA KOT NAČIN NJEGOVEGA DELA).

(*Kaj*) *stresati iz rokava* je zopet frazem, ki ubeseduje možno dejansko fizično gesto. Nekdaj so v široko krojene rokave kakšno majhno stvar tudi shranili (še danes vidimo kakšno staro žensko shraniti robec v rokav bluže). Frazem ubeseduje konceptualno metonimijo DEL KOT CELOTA (FIZIČNA GESTA POSAMEZNIKA KOT NJEGOVA PSIHO-INTELEKTUALNA SPOSOBNOST). S podobo prejšnjega frazema je povezan frazem *imeti (kaj)/aduta v rokavu*, ki ga v SSKJ sicer ni. Izraz *adut* je vezan na igranje s kartami in pomeni 'igralna karta, ki pobere vse druge' (Snoj 2009). Tudi frazem izhaja iz kvartaškega okolja in namiguje, da so igralci *aduta* skrivali tudi v rokav. Raba obeh frazemov je precej pogosta. V tem kontekstu se *rokav*, ravno zaradi svoje shranjevalne funkcije, nekoliko povezuje z *žepom* kot prostorom imetja, premoženja ter prostorom človekove psiho-intelektualne notranjosti, saj se (*kaj*) oziroma *adut* nanaša tudi na nematerialne "pripomočke".⁶²

Frazeme s **sestavinama** *žep* in *malha* bom zaradi pomenske bližine sestavin, ki se kaže predvsem v etimologiji in razvoju oblačil, obravnavala skupaj. Besedo *žep* Snoj (2009) v *Slovenskem etimološkem slovarju* razlaga kot 'torbo, vrečo', prav tako *malho* kot 'usnjeno torbo, žep v plašču'. Dvojnost pomena besede *malha* ohranja tudi SSKJ: 'preprosta popotna torba za čez ramo' (1. pomen) in 'velik žep, zlasti notranji, pri moškem suknjiču ali plašču' (2. pomen). *Žep* je v SSKJ definiran kot 'majhni vreči podoben del na oblačilu za spravljanje manjših predmetov'.

---

⁶² "V rokavu je imel general še *aduta* z imenom rodoljubnost. Rad ima svojo domovino in svoje ljudstvo, kar Američani cenijo" (Dnevnik).

Sestavini *žep* in *malha* tvorita 23 frazemov; obravnavam jih v treh sklopih.

Prvi sklop sestavljajo frazemi, ki ubesedujejo materialno stanje in se žep oziroma malha pojavljata kot prostor (materialnega) imetja. Oblačilni sestavini nista pomensko vezani na noben del človeškega telesa.

- (64) *(kaj) olajša žep (komu)* 'kdo za kaj potroši veliko denarja'
- (65) *globoko (po)seči v žep* 'veliko plačati'
- (66) *(kaj) polni žep (komu)* 'kaj prinaša velik zaslužek'
- (67) *kaj kane v žep (komu)* 'kdo dobi, zasluži majhno vsoto denarja'
- (68) *imeti globok žep* 'biti bogat'
- (69) *imeti kačo/luknjo/sušo v žepu* 'biti brez denarja', 'nerad plačati' (Fidaplus)
- (70) *(kaj) je za plitev žep* 'kaj je poceni'
- (71) *(kaj) ni/je za vsak žep* 'kaj ni/je dostopno vsakomur'
- (72) *imeti plitev žep* 'imeti malo denarja'
- (73) *beraška malha* 'revščina, reven človek'
- (74) *plačati iz svojega/lastnega žepa* 'plačati s svojim denarjem'
- (75) *(čigava) nenasitna malha* 'nenasitnost, kdo/kaj vse, veliko vzame'
- (76) *spraviti/vtahniti (kaj) v (svoj) žep* 'dobiti'
- (77) *prestavljeni/prelagati/pretikati (kaj) iz desnega v levi žep/iz levega v desni žep* 'neuspešno prelagati materialne vire znotraj istega vira'

Fidaplus razkrije, da je raba zgornjih frazemov živa, z izjemo frazema *imeti sušo v žepu*. Za frazem *imeti kačo v žepu* SSKJ navaja pomen 'biti brez denarja', vendar pa zanj v korpusu slovenskega jezika razberemo pomen 'nerad plačati'. Najbolj je v rabi frazem *plačati iz svojega/lastnega žepa* (skoraj 1000 pojavitev), potem *plitev žep* (432 pojavitev za oba frazema s tema sestavinama) in *globok žep* (178 pojavitev) ter *spraviti/vtahniti (kaj) v (svoj) žep* (nekaj čez 100 pojavitev). Relativno pogosta sta še frazema *(kaj) olajša žep (komu)* in *globoko (po)seči v žep* (okrog 20 pojavitev). Drugi frazemi se rabijo manj pogosto.

Kakšno je materialno stanje posameznika, izraža pridevnik, ki določa žep oziroma malho: *globok, plitev, beraški* in *nenasiten*. Kaj se z materialnim godi, pa izražajo glagoli *olajšati, (po)seči, polniti, spraviti, vtakniti*, ki se navezujejo na žep oziroma malho kot posodo, prostor materialnega stanja. Fizična podoba žepa oziroma malhe in ravnanje z njima izraža človekovo materialno stanje in človekov odnos do materialnega oziroma človekovo ravnanje z materialnim (v primerih *plačati iz svojega/lastnega žepa, (čigava) nenasitna malha* in *prestavlјati/prelagati/pretikati (kaj) iz desnega v levi žep/iz levega v desni žep*). Zgornjih 14 frazemov ubeseduje konceptualno metonimijo DEL KOT CELOTA; v tem okviru dve preslikavi: ŽEP, MALHA KOT ČLOVEKOVO MATERIALNO STANJE in ŽEP, MALHA KOT ČLOVEKOVO RAVNANJE Z MATERIALNIM IMETJEM.

Drugi sklop sestavljajo frazemi, kjer *malha* in *žep* nosita pomen zasebnega, intimnega, domačega prostora ter človekove psiho-intelektualne notranjosti.

(78) *poznanati (koga/kaj) kot svoj/lastni žep* 'zelo dobro koga, kaj poznati'

(79) *obrniti vse žepa (komu)* 'natančno koga pregledati'; 'zbrati ves denar, ki ga kdo premore' (Fidaplus)

(80) *držati figo v žepu* 'ne nameravati izpolniti obljube'

(81) *držati roke v žepu* 'lenariti'

(82) *vsak berač svojo malho hvali* 'vsakdo hvali svoje'

(83) *imeti (kaj) v žepu* 'doseči kaj'

(84) *izprazniti, iztresti svojo malho* 'povedati vse, kar kdo želi povedati'

Zgornji frazemi imajo z izjemo zadnjih dveh kar pogosto rabo; najbolj (766 pojavitev v Fidaplus) frazem *držati figo v žepu*. Frazem 77 je v SSKJ zapisan kot *poznanati (koga) kot svoj lastni žep* s pomenom 'zelo dobro poznati koga, zlasti po slabih lastnostih'. Fidaplus pokaže, da se frazem rabi tudi v obliki *poznanati (kaj) kot svoj/lastni žep*, kar pa nima več pomena poznati kaj zlasti po slabih lastnostih, temveč zgolj 'zelo dobro kaj poznati'. Tudi pri frazemu *obrniti vse žepa (komu)* korpus slovenskega jezika pomenu, ki ga navaja SSKJ

('natančno koga pregledati'), doda še pomen 'zbrati ves denar, ki ga kdo premore'.⁶³ S tem pomenom se frazem vključuje tudi v prejšnjo skupino frazemov s sestavinama *žep* in *malba*, kjer sestavini predstavljata prostor materialnega imetja. Frazem *držati roke v žepu* se v Fidiplus pojavlja tudi v obliki *z rokami v žepu*.

Ta skupina frazemov ubeseduje konceptualno metonimijo MALHA, ŽEP KOT POSAMEZNIKOVA PSIHO-INTELEKTUALNA ZASEBNOST (DEL KOT CELOTA).

Tretji sklop zajema dva frazema s sestavino *žep*, ki ubesedujeta človekovo nerodnost, neiznajdljivost in nesposobnost. V teh frazemih *žep* ni v metonimičnem razmerju z določeno človekovo lastnostjo, temveč je samo del podobe geste, ki predstavlja oziroma navzven izraža človekovo intelektualno ravnanje. Zato teh frazemov ne obravnavam v okviru prejšnjega sklopa.

(85) *iti okrog/okoli/mimo riti v žep* 'priti do cilja na nepraktičen način'

(86) *iti z levo roko v desni žep* 'lotiti se stvari napačno, neustrezno'

Oba frazema ubesedujeta isto gesto in tudi njun pomen je podoben. Prvega frazema SSKJ ne navaja, pojavi se samo v Fidiplus (12-krat), drugi pa je izjemno redek (3 pojavitve). Pojavi se tudi (izjemno redko: 5 pojavitev obeh variant skupaj) frazem *leva roka, desni žep/desna roka, levi žep*, katerega pomen je težko ugotoviti (zato ga ne vključujem v seznam oblačilnih frazemov); še najbližje se zdi pomenu frazema *prestavljati/prelagati/pretikati (kaj) iz desnega v levi žep/iz levega v desni žep*, torej 'neuspešno prelagati materialne vire znotraj istega vira'. Oba frazema ubesedujeta (nerodno) gestikulacijo seganja v žep, žep pa predstavlja končni cilj te geste.

---

⁶³ "Če bi Bosanci dobili, bi moral vsak Jugoslovan plačati 10 tisoč dolarjev odškodnine, skoraj toliko, kolikor na leto zaslužimo v Sloveniji. Seveda v Srbiji tega denarja ni, tudi če bi obrnili vse žepe, prodali elektrogospodarstvo, pošto, telekom in kulturne spomenike" (Delo).

S sestavino *pas* imamo frazem:

(87) *zategniti pas* 'odreči se določenim dobrinam, ugodju'; 'varčevati'

Pas je trak, namenjen prepasovanju oblačil, ki se tesno prilega pasnemu predelu telesa, kjer je trebuh. Trebuh je tisti del človeškega telesa, kjer se nahajajo prebavni organi, ti so povezani s hrano, količina hrane pa z blagostanjem (prim. SSKJ: *iti s trebuhom za kruhom* 'iskati zaslužek zunaj domačega kraja, domovine', *imeti prazen trebuh* 'biti lačen', *imeti poln trebuh* 'biti sit'). Zategnjen pas pomeni shujšano telo zaradi pomanjkanja hrane, ki je posledica materialne revščine. *Zategniti pas* se pogosto rabi tudi v kontekstu varčevanja denarja za nek določen namen,⁶⁴ najpogosteje pa v kontekstu pomanjkanja (skupaj 224 pojavitev). Frazem ubeseduje konceptualno metonimijo POSLEDICA KOT VZROK, natančneje NAČIN OBLAČENJA POSAMEZNIKA KOT NJEGOV NAČIN ŽIVLJENJA.

---

⁶⁴ "Zaradi sanacijskega programa so morali zaposleni lani zategniti pas in so nekaj mesecev prejeli 10 odstotkov nižje plače" (Dnevnik).

4 OBLAČILNI FRAZEMI V RAZMERJU DO SOMATSKIH

Obleka ne more obstajati brez človeškega telesa, saj je vedno delana za telo. Ko mislimo na obleko, je v ozadju misel na telo, ki tudi narekuje obliko oblačila. Obleka je tako inherenten del človeškega telesa kot telesni organi in deli telesa. Nosimo jo vsak dan in bolj običajno je, da smo oblečeni kot pa goli. O telesu kot meji med sebstvom in zunanjim svetom razmišljajo mnogi avtorji (glej Mesarič 2005: 35) in obleko vidijo kot tisto, kar se na tej ločnici znajde in še pogloblja zabrisanost zamejitve. Nekateri trdijo, da je obleka podaljšek telesa, a ne njegov del, drugi pa, da je obleka del telesa.⁶⁵ Vendar moj namen ni prikazovati, kako je oblačilo poseben del telesa ali celo osebnosti, poudariti pa želim, da oblačilo lahko na zelo podoben način kot kateri od bioloških delov telesa nastopa kot pomen, s katerim izražamo druge pomene oziroma koncepte (*glavca* 'pаметen človek', *rit* 'slab človek', *síce* 'dober človek'; *kikla* 'ženska v razmerju do moškega', *copata* 'neodločen moški'). Tu gre za izpostavitve enega dela celote, ki je za to celoto najbolj reprezentativen.

Frazemi so jezikovne enote, ki ubesedujejo predvsem "psiho-intelektualno bivanje človeka", tudi somatski frazemi najpogosteje ubesedujejo ta del človekovega bivanja (Yarova 2009).⁶⁶ Analiza zbranega gradiva pa je pokazala, da oblačilni frazemi ubesedujejo predvsem "socialno bivanje človeka" (odnose – *klobuk dol, biti kot rit in srajca, dati (koga) na čevelj* idr.; pripadnost družbenim skupinam – *črne srajce, sléči/obleči vojaško suknjo, črna suknja* idr.; družbene pojave – *nemški škorenj, guliti/trgati blače po šolskih klopeh*). Veljalo bi ugotoviti, ali pomenske frazemske sestavine 'materialna kultura' pogosteje tvorijo frazeme, katerih pomen je vezan na človekovo družbeno bivanje. To vsaj delno potrjuje preprosta

---

⁶⁵ Zanimivo je, da se je razvila besedna zveza *druga koža*, ki seveda namiguje, da je obleka del telesa. V Fidiplus se pojavlja kot stalna besedna zveza, ki pomeni kvalitetna, udobna in telesu dobro prilagajoča se oblačila. V SSKJ te besedne zveze ni.

⁶⁶ Yarova deli frazeme na tri tematske skupine: psiho-intelektualno bivanje človeka, fizično bivanje človeka in socialno bivanje človeka.

raziskava frazemov s pomensko frazemsko sestavino 'hrana': tudi med temi frazemi je največ tistih, ki ubesedujejo socialno bivanje človeka.⁶⁷

Pokazalo se je, da oblačilnih frazemov ne moremo obravnavati brez navezave na somatske frazeme, saj so pomenske sestavine enih in drugih pogosto močno povezane (včasih celo variantne: *imeti (koga) pod copato/peto*). Ugotovimo celo, da imajo nekateri oblačilni frazemi pomensko ustrezne somatske frazeme (npr. *vino/pijača zleze (komu) v glavo* in *imeti ga pod klobukom*) ali pa delita oblačilni in somatski frazem skupno pomensko polje (*srce pripada (komu/čemu)* in npr. *črna srajca* – oba ubesedujeta 'pripadnost'). Pomen oblačilnega frazema je pogosto motiviran tudi s funkcijo in/ali položajem dela telesa, ki ga oblačilo (ki nastopa kot frazemska sestavina) pokriva (hlače – moške genitalije; čevelj – noga; klobuk/kapa – glava).

Poglejmo nekaj bistvenih točk teorije somatske frazeologije (povzemam po Kržišnik 1990). Poimenovanja delov telesa vsebujejo tri vrste informacij, glede na katere lahko razvrstimo pomenske sestavine v tri skupine: informacijo (1) o nameščenosti dela telesa (topografske oziroma namestitvene pomenske sestavine), (2) o obliki in zgradbi dela telesa (anatomske oziroma zgradbene, oblikovne pomenske sestavine) ter (3) o funkciji dela telesa (funkcijske pomenske sestavine). V okviru prve skupine se ukvarjamo s tem, ali je del telesa zgoraj ali spodaj (te pomene organizira orientacijska metafora GOR JE DOBRO/VEČ, DOL JE SLABO/MANJ) ter levo ali desno (npr. leva in desna roka). Druga skupina govori o tem, kako so anatomske značilnosti dela telesa vključene v frazem in njegov pomen (kaže, da so te značilnosti dela telesa najmanjkrat udeležene pri tvorbi pomena, še najbolj na primeru *roka* – prim. Kržišnik 2009). Tretja skupina pa pomen frazema povezuje z dejansko ali pripisano funkcijo, ki jo del telesa opravlja; ta skupina pomenskih sestavin najpogosteje motivira pomene somatskih frazemov.

---

⁶⁷ M. Lojk: Frazemska sestavina 'hrana' v slovenskih frazemih, dipl. seminar, mentorica E. Kržišnik, 2008.

Če zgornjo delitev prenesemo na oblačilne frazeme, dobimo takole sliko. Sestavine oblačilnih frazemov so poimenovanja oblačil z značilno obliko (zgradba, oblika oblačila), ki jim jo narekuje zgradba, oblika dela telesa, ki ga pokrivajo (funkcija oblačila). Ta oblačila imajo tudi svojo pozicijo na telesu (namestitev oblačila), ki bi jo lahko razvrstili po vertikalni osi. Izkaže se, da na pomen frazema najbolj vpliva to, kateri del telesa oblačilo pokriva in kakšno funkcijo pri človeku ta del telesa opravlja oziroma kakšno funkcijo mu pripisujemo. Pri pomenu pa tudi ni zanemarljiv skrajni položaj oblačila glede na vertikalno os.

Če poimenovanja oblačil in delov oblačil, ki so frazemotvorna, razdelimo glede na to, kateri del človeškega telesa pokrivajo, lahko oblikujemo 4 glavne skupine frazemskih sestavin:

- 1 oblačila, ki pokrivajo glavo**
- 2 oblačila, ki pokrivajo prsni koš**
- 3 oblačila, ki pokrivajo genitalno-analni predel**
- 4 oblačila, ki pokrivajo stopalo⁶⁸**

Tem štirim glavnim skupinam pa moramo pridati še peto, ki ni homogena, a vendar vsebuje oblačilne frazemske sestavine, ki se pomensko povezujejo z delom telesa, in jih zato ne smemo izključiti iz obravnave:

5 ovratnik/kravatelj, rokav, rokavica in pas

V prvo skupino sodijo frazemske sestavine *kapa/klobuk, čelada*; v drugo *srajca, suknja, plašč, halja, majica*; v tretjo *blače, krilo, plenice* v četrto *copata, čevelj, škorenj* in v peto *ovratnik/kravatelj, rokav, rokavica* in *pas*. *Nogavica, negliže* in *žep* se kot frazemske sestavine ne povezujejo z delom telesa tako, da bi oblačilne frazeme povezovale s somatskimi.

---

⁶⁸ Morda se sliši malce nerodno obuvalu reči *oblačilo, ki pokriva stopalo*, vendar se zaradi nazornosti v tem poglavju obravnavanih vsebinskih sklopov držim tehničnih izrazov in enotne formulacije.

4.1 Oblačila, ki pokrivajo glavo

Glava je pozicijsko najvišji del človeškega telesa in je (po svoji funkciji) povezana z mišljenjem. V oblačilne frazeme *klobuk/ kapa* vstopa kot (a) 'pokrivalo' in kot (b) 'statusni simbol' moškega. V prvem primeru (a) je *klobuk/ kapa* v neposredni povezavi z glavo kot nosilko (bistrega) uma, pri čemer je glava razumljena kot prostor, kjer se odvijajo spoznavni procesi; *imeti jih pod klobukom/ kapo* bistrost izpostavlja, *imeti ga pod klobukom/ kapo* pa govori o odsotnosti bistrosti zaradi delovanja alkohola. V teh frazemih je *klobuk/ kapa* pokrov, ki zakriva, pokriva kognitivne procese, ki se odvijajo v glavi in s tem potrjuje dojemanje glave kot POSODE. Pri teh dveh frazemih se pomen najprej odvije na metonimični ravni, in sicer POD KLOBUKOM KOT V GLAVI, potem šele na metaforični ravni: GLAVA JE POSODA (ZA MISEL).

V frazemih, kjer je *klobuk/ kapa* udeležen kot pomenska sestavina (b) 'statusni simbol', pa se pomen frazema naslanja na orientacijsko metaforo GOR JE VEČ/DOL JE MANJ. Torej pri tvorbi pomena sodeluje dejstvo, da *klobuk/ kapa* zavzema najvišji položaj človeškega telesa. Vendar se tudi v tem dejstvu oblačilna frazemska sestavina povezuje s somatsko frazemsko sestavino – obe tvorita frazeme pomenskega polja 'ponos': *skloniti glavo, nositi glavo pokonci* in na drugi strani *klobuk/ kapo dol*. V primeru oblačilnega frazema je družbeni položaj človeka preložen na *klobuk/ kapo*.

Frazem *gledati izpod klobuka* ima varianto s somatsko frazemsko sestavino *čelo*, kar že samo po sebi nakazuje povezanost, neposredno bližino med delom telesa in oblačilom. Oba izražata zunanjo podobo notranjega počutja vršilca dejanja, ki ga opisuje frazem.

4.2 Oblačila, ki pokrivajo prsni koš

Prsni koš pokrivajo srajca, suknja in plašč. Seveda so ta oblačila navadno toliko dolga, da segajo še čez genitalno-analni predel, vendar je njihova bistvena funkcija pokrivanje zgornjega dela trupa. V prsnem košu se nahajajo pljuča in srce. Človek pa si predstavlja, da je tam tudi duša, čeprav ta z anatomskega vidika seveda ni organ.⁶⁹

Oblačilni frazemi s sestavinami *srajca*, *suknja* in *plašč* izražajo družbeno pripadnost in s tem tudi neke vrste družbeno identiteto posameznika. Zakaj pripadnost družbeni skupini izražamo z izpostavljanjem srajc, suknj in plaščev in ne na primer s hlačami, čevlji ali čim drugim? Morda ni naključje, da to pomensko polje ustvarjajo frazemi s tistimi frazemskimi sestavinami, ki so v neposredni povezavi s prsmi. Prsi namreč dojemamo kot center človeka, najverjetneje zaradi srca (in duše?), ki se nahaja tam, in tudi zaradi drugih organov življenjskega pomena. Kadar človek afektirano izreče *Jaz!*, pogosto z rokami pokaže na prsi ali se jih celo dotakne. Tudi v SSKJ je srce označeno kot središče človekove 'zavesti in čustvovanja'; imamo tudi izraz *biti (kaj)* [npr. *glasbenik*] *po duši/srcu*, kar napeljuje na to, da ima srce nekaj opravka tudi s pripadnostjo in posvečenostjo čemu.

Frazemi s sestavino *srajca/suknja/plašč*, z izjemo frazemov (15), (16), in (17), kažejo izrazito družbeno komponento: izražajo posameznikovo pripadnost družbeni skupini in njegovo identiteto⁷⁰ prek konceptualne metonimije DEL KOT CELOTA, konkretnije ZNANJI VIDEZ PRIPADNIKA KOT NJEGOVA PRIPADNOST DRUŽBENI SKUPINI.

---

⁶⁹ Dušo nekateri frazeologi vključujejo v somatsko frazeologijo. Da dušo dojemamo kot organ, kot del telesa, kaže frazem *z dna duše*, frazem *z dušo in telesom* pa poudarja prav njeno ločenost od telesa. (Kržišnik 2009: 152)

⁷⁰ Identiteta je izrazito sociološki izraz (npr. za razliko od psihološkega *self*) in označuje posameznikovo zavedanje sebe v razmerju do družbenega okolja.

4.3 Oblačila, ki pokrivajo genitalno-analni predel

Genitalno-analni predel človeškega telesa pokrivajo hlače (tradicionalno samo pri moških) ter krilo (pri ženskah). Razmerje frazemov z eno ali drugo frazemsko sestavino je zelo neuravnovešeno: samo en frazem imamo s frazemsko sestavino *krilo*, vsi drugi vsebujejo sestavino *hlače*. Torej natančneje, hlače v kontekstu oblačilnih frazemov pokrivajo moške genitalije (penis in moda; pogosteje sta v rabi vulgarna izraza *keurec* in *jajca*) ter analni del, ki je navadno generaliziran z izrazom zadnjica (pogosteje v rabi vulgarni izraz *rit*). *Krilo* kot pomenska sestavina oblačilnega frazema ni tako izrazito vezana na genitalno-analni predel telesa kot *hlače*.

Skupina frazemov s frazemsko sestavino *hlače* je med oblačilnimi frazemi najobsežnejša. V prvi vrsti je prisotnost hlač v teh frazemih povezana s konceptom spola, natančneje družbenega spola – predvsem moškega, pa tudi ženskega. Poudariti je treba, da *hlače* v frazeme povečini⁷¹ ne vstopajo samo kot 'oblačilo', tako kot na primer *srajca* ali *čevlji*, ampak vstopajo že s prisotnostjo svojega dodatnega, metonimičnega pomena 'moški, moškost'.⁷²

Oblačilni frazemi te skupine imajo variante s frazemskimi sestavinami 'del telesa' (*izprašiti komu hlače/rit*) ali pa imajo pomenske ustreznike med somatskimi frazemi (*koliko je (koga) v hlačah – koliko jajc ima (kdo), imeti jajca*). Ta primerljivost je izrazita predvsem v pomenskem polju 'pogum', ki je v somatskih frazemih (glede na hiter pregled) izraženo s pomočjo frazemskih sestavin *srce* in *jajca* (v pomenu 'moda'). Pri teh frazemih se POGUM ubeseduje preko metonimične linije hlače – jajca – pogum (*koliko v hlačah – *koliko jajc – *koliko poguma). Prva metonimija je HLAČE KOT SPOLNI ORGAN, druga pa SPOLNI ORGAN KOT POGUM. Vse to pa povezuje konceptualna metafora GENITALNO-ANALNI PREDDEL JE

---

⁷¹ Izjema je frazem *odpasti kot gumb/ knof od gat*.

⁷² Tu se nekoliko naslanjam na ugotovitve E. Kržišnik glede frazemske sestavine *srce*. (Kržišnik 2009: 167)

SREDIŠČE MOŠKOSTI, ki jo ubesedujejo tudi nekateri frazemi s to frazemsko sestavino, ki nimajo pomena 'pogum'.

Hlače so posebno oblačilo, ki ubesedujejo pripadnost moškemu spolu. Kategorije, ki ustrezajo MOŠKOSTI, oziroma pomenska polja, ki jih pokrivajo zbrani frazemi, so 'pogum' (strah je nezaželeno in zasmehovano čustvo), 'nasilje' oziroma 'agresija' (kaže, da je le-to med moškimi legitimno), uveljavljanje 'moči' kot nestigmatizirano delovanje ter 'nadrejenost'. Oblečenost v hlače (tudi pri ženski) pomeni pozicijo moči, oseba brez hlač je nemočna, premagana in izločena iz moške (torej nadrejene) skupine. V nekaj primerih⁷³ se hlače pa prvi pogled ne nanašajo toliko na spol. Vendar pa je v teh frazemih, kjer so izražena 'družbena razmerja', 'družbeni položaj' in dogajanje v javnosti, posredno izraženo vsaj dejstvo, da je javno v domeni moškega spola. Zasebno pa je v domeni ženskega spola, če se opremo na frazeme *držati se materinega krila*, *imeti moža pod copato* ter *(kdo) nosi hlače* (v hiši).

4.4 Oblačila, ki pokrivajo stopalo

Podobno kot pri *klobuku/kapi* je pri oblačilnih frazemih s frazemsko sestavino *copata/čevlji/škorenj* pomemben položaj obuvala glede na vertikalno os človeškega telesa. Pri vseh oblačilnih frazemih, ki ubesedujejo podobo, da je nekaj/nekdo pod obuvalom, se uresničuje konceptualna metafora DOL JE SLABO. Drugi frazemi ubesedujejo konceptualno metaforo ŽIVLJENJE JE POTOVANJE; ob tem je 'obuvalo' pomenskosestavinsko precej osamosvojeno od 'noge', saj že samo po sebi nosi pomen 'hoje'. Na nogo, natančneje na peto pa se navezujeta frazema *imeti (koga) pod copato/peto* in *lizati čevlje/pete/roke (komu)*, z variantami med somatskimi frazemi: *meti (koga) pod peto* in *lizati pete/roke (komu)*.

---

⁷³ *Odpasti kot gumb/knof od gat, izprašiti komu hlače/zadnjico/rit, iztepti komu hlače, (koga) stresti iz hlač.*

Oblačilni frazemi te skupine ubesedujejo tudi koncepte oblasti in nadrejenosti. Zanimiva je razlika v oblikovanju koncepta nadrejenosti, kadar ga ubesedujejo frazemi s sestavino *blače* in kadar frazemi s sestavino, ki je 'vrsta obuvala'. V okviru *blač* se k nadrejenosti pristopa prek nadrejenega; kdo je nadrejen, zakaj ni/je nadrejen, kaj ta počne in kako. Kadar pa o nadrejenosti govorimo z obuvali, ubesedujemo podrejenega (torej dejstvo, da je nekdo podrejen) in v kontekstu, kjer se tak frazem pojavi, se pogosto govori o počutju podrejenega.

4.5 *Ovratnik/kravatelj, rokav, rokavica in pas*

Oblačilni frazemi s sestavino *ovratnik/kravatelj* so povezani z vratom; in sicer tisti frazemi, ki govorijo o nadlegovanju posameznika in kratenju njegove osebne svobode. Vrat je del telesa, ki drži glavo. V njem so tri glavne točke, ki so pomembne za ohranjanje življenja: aorta, sapnik in hrbtenjača. Prerezati vrat, stisniti za vrat ('zadaviti') in zaviti vrat so dejanja, ki poškodujejo te točke in povzročijo smrt. Vse, kar je povezano z napadom na vrat, je torej smrtonosno. Na to funkcijo vratu (ki mu jo narekuje njegova anatomsko zgradba), njegov življenjski pomen, se navezujeta frazema *dihati za ovratnik (komu)* ter *prijeti za ovratnik/kravatelj (koga)*, ki sicer ne napovedujeta smrti, izražata pa neprijetno oviranje posameznikovega načina življenja oziroma napad nanj. Frazema ubesedujeta konceptualno metonimijo POSLEDICA KOT VZROK.

Rokav in *rokavica* se s frazemoma *zasukati/zavibati (si) rokave* ter *ravnati s (kom/čim) v rokavicah/z rokavicami* pomensko povezujeta s funkcijo roke, ki je del telesa, namenjen delu in prijemanju. Veliko somatskih frazemov s sestavino roka izraža 'delo', 'način dela'. Prvemu frazemu je soroden *pljuniti v roke* 'z vnemo, prizadevnostjo (začeti) delati' (SSKJ); z drugim pa, kot že rečeno, *trdo prijeti (koga)* in *vladati z železno roko*, ki izražata "neorokavičeno" ravnanje, torej *odločno, grobo*. Frazema izražata konceptualno metonimijo DEL KOT CELOTA.

Pas je del oblačila, ki se nahaja na pasnem predelu telesa, kjer je najbolj izpostavljen in viden del trebuha (notranji organi so vidnemu zaznavanju skriti). Hkrati pa je velikost trebuha tudi najbolj jasen znak človekove prehranjenosti. Frazem *zategniti pas* se pomensko povezuje z anatomsko zgradbo in obliko trebuha ter tudi njegovo funkcijo in ubeseduje konceptualno metonimijo POSLEDICA KOT VZROK.

5 UGOTOVITVE

Oblačilni frazemi ubesedujejo tako konceptualne metafore kot konceptualne metonimije, nekateri frazemi celo oboje hkrati, vendar metonimija izstopa. Ne po številu pojavitev, temveč po tem, da povezuje oblačilo z delom telesa, ki ga pokriva, in po njeni prvotni vlogi za vzpostavitev konceptualne metafore. To se pokaže pri primerih: **POD KLOBUKOM/KAPO KOT V GLAVI** → **GLAVA JE POSODA ZA MISEL** in **HLAČE KOT SPOLNI ORGAN** → **SPOLNI ORGAN KOT POGUM** → **GENITALNO-ANALNI PREDEL JE SREDIŠČE MOŠKOSTI**.

Metonimija je pri oblačilnih frazemih ujeta v razmerje med vidnim in nevidnim oziroma skritim, zato ni nenavadno, da je največkrat zastopana metonimija **DEL KOT CELOTA**, saj tudi oblačilni frazemi najpogosteje ubesedujejo 'človeško'. Pri tem **CELOTA** pomeni neko človeško dejstvo (lastnost, ravnanje, vedênje, odnosi, stanje), **DEL** pa najbolj reprezentativni (vidni) del tega dejstva – tisti del, ki ga ob 'pogledu' na celoto fokusiramo kot najpomembnejšega v konceptu, ki ga izražamo. Pri oblačilnih frazemih je ta fokus, to, kar iz celotnega koncepta izločimo kot reprezentativno, seveda 'oblačilo', ki je del zunanjšega videza človeka. Na podlagi zunanjšega (ne le oblačilnega) videza človeku pogosto pripisujemo psiho-intelektualne lastnosti ter značilnosti njegovega socialnega bivanja.

Druga pojavna oblika konceptualne metonimije v oblačilnih frazemih je **POSLEDICA KOT VZROK**, pri čemer je **VZROK** skoraj vedno določeno duševno stanje človeka (torej v svojem bistvu očem skrito), **POSLEDICA** tega pa ustrezna vidna dejanska ali imaginarna reakcija človeškega telesa na tisto stanje. Torej gre tudi pri tej metonimiji za razmerje med zunanjo pojavnostjo nekega človeškega dejstva ter človeškim dejstvom samim.

Oblačilni frazemi ubesedujejo štiri konceptualne metafore. Usmerjevalno metaforo GOR JE VEČ(DOBRO)/DOL JE MANJ(SLABO) ubesedujejo frazemi s sestavino 'oblačilo', katerega pozicija je na skrajnih delih telesa (glava, noga). Oblačilni frazemi, ki ustrezajo usmerjevalni metafori, povečini⁷⁴ ubesedujejo hierarhično razmerje med ljudmi (nadrejeni–podrejeni). Dva oblačilna frazema (oba s sestavino *klobuk/kapa*) ubesedujeta konceptualno metaforo GLAVA JE POSODA, trije (vsi s frazemsko sestavino *čevlji*) pa ŽIVLJENJE JE POTOVANJE. Najpogosteje je med oblačilnimi frazemi zastopana konceptualna metafora GENITALNO-ANALNI PREDEL JE SREDIŠČE MOŠKOSTI, ki jo ubesedujejo frazemi s sestavino *hlače*.

Nekateri frazemi s frazemsko sestavino *hlače* (*koliko je /koga/ v hlačah, srce pade v hlače/komu/, srce tiči v hlačah/komu/, /kdo/ se v hlače podela, imeti polne hlače*) so kompleksnejši, saj se pomen razvija v liniji hlače – genitalije – pogum. Metonimična preslikava poteka v dveh fazah: v prvi se razrešuje razmerje med oblačilom (hlače) in delom telesa, ki ga oblačilo pokriva (moda), v drugi pa razmerje med delom telesa (moda) in človeško lastnostjo, ki jo del telesa predstavlja (pogum/strah). To metonimično razmerje pa je izhodišče metafori GENITALNO-ANALNI PREDEL JE SREDIŠČE MOŠKOSTI. Podobno se metonimične in metaforične preslikave vršijo v primerih *imeti jih pod klobukom* in *imeti ga pod klobukom*.

Izkaže se, da so frazemotvorna poimenovanja za oblačila in dele oblačil tesno povezana z deli telesa in njihovimi dejanskimi ali pripisanimi funkcijami (tako kot je obleka neločljivo povezana s človeškim telesom), zato lahko nanje apliciramo osnovne postavke teorije somatskih frazemov. Nekateri oblačilni frazemi imajo celo svoje pomenske ustreznike med somatskimi frazemi. Vendar pa oblačilni frazemi za razliko od somatskih, ki skoraj v celoti ubesedujejo psiho-intelektualne lastnosti človeka, v veliki večini ubesedujejo družbeno bivanje človeka.

---

⁷⁴ Izjemi sta *brez muje se še čevlji ne obuje* ter *voda še za v čevlje ni dobra*.

VIRI IN LITERATURA

- Barcelona, Antonio, 2000: Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy. Barcelona, A. (ur.): *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: a cognitive perspective*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 1–31.
- Baš, Angelos, 1970: *Noša na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16. stoletju*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Baš, Angelos, 1962: Hlače v srednjeveški ljudski noši na Slovenskem. *Slovenski etnograf*. Letn. 15. 55–72
- Baš, Angelos, 1963/64: Obuvala na Slovenskem v 15. in 16. stoletju. *Slovenski etnograf*. Letn. 16/17. 23–34
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, 2004): *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku: kognitivni pristop*. Ljubljana: Študentska založba.
- Bogucka, Maria, 1991: Gesture, ritual, and social order in sixteenth- to eighteenthcentury Poland. Bremmer, J., Roodenburg, H. (ur.): *A cultural history of gesture*. Cambridge: Polity Press. 190–209.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain, 1995: *Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- El Guindui, Fadwa, 2000: *Veil: modesty, privacy and resistance*. Oxford, New York: Berg.
- Entwistle, Joanne, 2000: *The fashioned body: fashion, dress, and modern social theory*. Cambridge: Polity.
- Globočnik, Damir, 2005: Satirični motivi na panjskih končnicah. *Etnolog*. 15/66. 345–365.
- Haralambos, Michael, 2005: *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
- Hayes, Nicky, 1998: *Psihologija*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Južnič, Stane, 1998: *Človekovo telo med naravo in kulturo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Keber, Janez, 1995: Pomen etnografskih in zgodovinskih podatkov za raziskovanje leksike in frazeologije. Muršič, R., Ramšak, M. in Kropej, M. (ur.): *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 85–90.
- Keber, Janez, 2001: Razlaganje izvora slovenskih frazemov. Kržišnik, E. (ur.): *Skripta 5*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. 35–50.
- Keber, Janez, 2003: Zakaj tako: Vreči komu rokavico. *7D*. 52/13. 50.
- Keber, Janez, 2004: Zakaj tako: Stara navada je železna srajca. *7D*. 53/5. 50.
- Keber, Janez, 2005: Tudi tako se lahko reče ... Žena (ženska) hlače nosi. *Družinska pratika*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba. 87.
- Keber, Janez, 2004: Zakaj tako: Čevelj žuli kje koga. *7D*. 53/38. 50.
- Knific, Bojan, 2009: O neustreznosti enačenja obleke z nošo. *Etnolog*. 19. 137–157.
- Korpus slovenskega jezika Fidaplus*. <<http://www.fidaplus.net>>. (Dostop 2010.)
- Kržišnik, Erika, 1990: Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika. T. Pretnat in D. Počaj-Rus (ur.): *Zbornik predavanj: 26. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 141–154.
- Kržišnik, Erika, 2005: Frazeologija v luči kulture. Stabej, M. (ur.): *Veškulturnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Zbornik predavanj 41. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 67–81.
- Kržišnik, Erika, 2007: "Metafore", v katerih govorimo v slovenščini frazeološko – konceptualnometaforična analiza frazemov govorenja. Kržišnik, E. in Eismann, W. (ur.): *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. 183–203.
- Kržišnik, Erika, 2008a: Kulturološka interpretacija frazema. Kalin Golob, M., Logar, N. in Grizold, A. (ur.): *Jezikovna prepletanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 149–159.

- Kržišnik, Erika, 2008b: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovnost*. 53/1. 43–47.
- Kržišnik, Erika, 2009: Telo in frazeologija. *Telo v slovenskem jeziku literaturi in kulturi. Zbornik predavanj: 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 151–167.
- Kržišnik, Erika, Smolič, Marija, 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. Kržišnik, E. (ur.): *Zbornik predavanj: 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 61–80.
- Lakoff, George, 1998: Sodobna teorija metafore. Kante, B. (ur.): *"Kaj je metafora?"* Ljubljana: Krtina.
- Lakoff, George, Johnson, Mark, 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago in London: The University of Chicago Press.
- Lunaček, Izar, 2009: Moj klobuk ima tri luknje. *Gea*. 19/1. 44–45.
- Marc Bratina, Karin, 2004: Pomen frazemov z vidika medkulturne sporazumevalne zmožnosti. *Jezik in slovnost*. 49/6. 33–48.
- Mesarič, Andreja, 2005: Pomen telesa za razumevanje oblačenja. *Etnolog* 15/66. 29–44.
- Neubauer, Henrik, 1997: *Gib skozi stoletja: obnašanje, gibanje in odnosi med ljudmi od 15. do 18. stoletja*. Ljubljana: Forma 7.
- Oxford advanced learner's dictionary of current english*, 1989. Oxford: University press.
- Pleteršnik, Maks, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. [Elektronska verzija]
- Prek, Stanko, 1982: *Ljudska modrost*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
- Roodenburg, Herman, 1991: The 'hand of friendship': shaking hands and other gestures in the Dutch Republic. Bremmer, J.; Roodenburg, H. (ur.): *A cultural history of gesture*. Cambridge: Polity Press. 152–189.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*, 1998. Ljubljana: DZS. [Elektronska verzija].
- Slovenski etnološki leksikon (SEL)*, 2004. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slovenski pravopis (SP)*, 2001. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU. [Elektronska verzija].
- Slovenski vremenski pregovori in reki*, 2009. Radovljica: Didakta.

Snoj, Marko, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Sveto pismo: <<http://www.biblija.net>>. (Dostop april 2010.)

Teliya, Veronika, Bragina, Natalya, Oparina, Elena, Sandomirskaya, Irina, 2005: Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the representation of a Collective Mentality. Cowie, A. P. (ur.): *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*. New York: Oxford University Press. 55–75.

PRILOGE

I PREGLEDNICA BESED S POMENSKIH POLJ OBLAČILO IN DEL OBLAČILA

Krepko tiskane so tiste besede, ki so sestavine oblačilnih frazemov.

alba	dvorogeljnik	kapa	loputa
amazonka	fazona	kapuca	maja
avba	feredža	kazak	majica
baret	fes	kikla	manšeta
bikini	fibula	kimono	mantilja
biret	gala	klobuk	metuljček
bluza	galoša	koleno	mitra
bluzon	garderoba	kombinezon	mokasin
brezpetnik	gate	kombineža	nabirek
capa	glavnik	komplet	naglavek
cilinder	gumb	kopačka	naglavje
cingulum	gumbnica	kopalke	naprsje
cokla	habit	koretelj	naprsnica
copata	halja	korzet	naprsnik
cunja	hiton	kornet	naprsnik
čaka	hlače	kostim	naramnica
čelada	hlačke	kostum	natikač
čepec	infula	koturn	naušnik
čepica	jakna	kožuh	nedrc
čerkeska	janka	krajec	negliže
čevelj	japonka	krajevec	nogavica
dalmatika	jeans	krajnik	oglav
dečva	jermenar	kravata	oglavje
dirndl	jopa	kravateljč	oglavnica
dogležnjica	jopica	kreželjc	ogrinjač(a)
dokolenka	jopič	krilo	ogrinjalka
dopetača	kaftan	kroj	ogrinjalo
dopetnik	kaki	kučma	oklep
dragonar	kalpak	kuta	okrajek
dres	kanon	livreja	opanka

opetje	polcilinder	srajca	turban
opetnik	polobleka	stan	uniforma
oprema	pončo	steznik	urbas
oprsje	poprsnik	stiskač	visokopetnik
oprsnik	povrhnji	suknja	vlečka
ornat	prednjik	suknjič	volan(a)
ovratnik	predpasnik	sutana	volnenka
pajac	predprsnik	svita	všitek
parament	predsrajčnik	šajkača	zabunec
pas	pritiskač	šal	zadnjik
patent	prsnik	ščitek	zapenec
peča	pulover	škapulir	zapestnik
pelerina	pumparice	škorenj	zaponka
peplos	rama	šlabeder	zar
perjanica	raševnik	šlem	zavijač(k)a
peta	razporek	špagarica	zebra
pižama	rokav	štetlet	žaba
plahuta	rokavica	štiriogelnik	žep
plašč	roket	štola	životec
plenica	ruta	šubara	životnik
plezalka	sandala	talar	župan
plezalnik	sarafan	tarbuš	
pluvial	sari	telovnik	
podloga	sarong	tiara	
podpazduha	senčnik	toaleta	
podplat	skafander	toga	
podvezica	slinček	toples	
podvlaka	snežka	trenirka	
poklopec	spenec	triko	
pola	sprinterica	tunika	

*II PREGLEDNICA OBLAČILNIH FRAZEMOV S KONCEPTUALNIMI
METAFORAMI IN METONIMIJAMI*

		FRAZEM	POMEN	METONIMIJA	METAFORA
klobuk/kapa, čelada	(1)	<i>imeti ga pod klobukom/ kapo</i>	'biti pijan'	POD KLOBUKOM/KAPO KOT GLAVA	GLAVA JE POSODA ZA MISEL
	(2)	<i>imeti jih pod klobukom</i>	'biti navihan'	POD KLOBUKOM/KAPO KOT GLAVA	GLAVA JE POSODA ZA MISEL
	(3)	<i>klobuk dol</i>	'vsa čast'		GOR JE VEČ
	(4)	<i>klobuki letijo z glav</i>	'vsi se v znak spoštovanja hitro odkrivajo'		GOR JE VEČ
	(5)	<i>gledati izpod klobuka/ čela</i>	'jezno, grdo gledati'	POSLEDICA KOT VZROK	
	(6)	<i>modre čelade</i>	'pripadniki vojaške formacije Organizacije združenih narodov, ki jo sestavlja vojaštvo različnih držav'	DEL KOT CELOTA	
majica, halja, neglize, srajca, suknja, plašč, uniforma, talar	(7)	<i>ljubljska srajca</i>	'biti po rodu Ljubljančan(ka)'	DEL KOT CELOTA	
	(8)	<i>črne srajce</i>	'italijanski fašisti'	DEL KOT CELOTA	
	(9)	<i>rjave srajce</i>	'nacionalsocialisti'	DEL KOT CELOTA	
	(10)	<i>sleči/ obleči belo/ vojaško suknjo/ uniformo</i>	'nastopiti/prenehati vojaško službo'	DEL KOT CELOTA	
	(11)	<i>obleči talar</i>	'postati duhovnik'	DEL KOT CELOTA	
	(12)	<i>črna suknja</i>	'duhovnik'	DEL KOT CELOTA	
	(13)	<i>nositi gosposko suknjo</i>	'biti gosposki'	DEL KOT CELOTA	
	(14)	<i>obračati plašč po vetru</i>	'zaradi koristi prilagajati svoje ravnanje, prepričanje trenutnim razmeram'	DEL KOT CELOTA	
	(15)	<i>bele halje</i>	'zdravniki'	DEL KOT CELOTA	
	(16)	<i>rumena majica</i>	'na etapnem tekmovanju vodeči kolesar'	DEL KOT CELOTA	

		FRAZEM	POMEN	METONIMIJA	METAFORA
majica, halja, negliže, srajca ...	(17)	<i>stara navada je železna srajca</i>	'navade človek zelo težko spreminja'		
	(18)	<i>Goste službe, redke suknje.</i>	'kdor zelo pogosto menjava delo, službe, revno živi'		
	(19)	<i>Mala maša za suknjo vpraša.</i>	's septembrom se začinja hladno vreme'		
	(20)	<i>biti kot rit in srajca</i>	'neprestano biti skupaj, se dobro razumeti'		
	(21)	<i>pokazati se v negližerju</i>	'pokazati se v pravi luči'		
hlače, krilo, plenica	(22)	<i>vse, kar nosi hlače</i>	'vsi (odrasli) moški'	DEL KOT CELOTA	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(23)	<i>(koliko) je (koga) v hlačah</i>	'koliko si kdo upa'	DEL KOT CELOTA	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(24)	<i>(komu) srce pade v hlače</i>	'kdo se zboji, izgubi pogum'	POSLEDICA KOT VZROK	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(25)	<i>(komu) srce tiči v hlačah</i>	'kdo se boji, nima poguma'	POSLEDICA KOT VZROK	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(26)	<i>podelati se v hlače</i>	'se zboji, izgubi pogum in zato popusti, odneha'	POSLEDICA KOT VZROK	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(27)	<i>imeti polne hlače</i>	'kdo se boji, nima poguma'	POSLEDICA KOT VZROK	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI

		FRAZEM	POMEN	METONIMIJA	METAFORA
hlače, krilo, plenica	(28)	<i>hlače se tresejo (komu)</i>	'kdo se zelo boji, ga je strah'	POSLEDICA KOT VZROK	
	(29)	<i>odpasti kot gumb/ knof od gat</i>	'biti izrinjen od tam, kjer nekdo pričakuje svoj delež, svoje mesto'		
	(30)	<i>izprašiti (komu) hlače/ zadnjico / rit in iztepsti (komu) hlače</i>	'natepsti koga', 'koga besedno obdelati', 'fizično kaznovati otroka'	POSLEDICA KOT VZROK	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(31)	<i>stresti iz hlač (koga)</i>	'koga premagati', 'besedno premagati', 'pretepsti koga', 'stepsti se'	DEL KOT CELOTA	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(32)	<i>ostati/ ujeti (koga) brez hlač</i>	'biti razkrinkan in ostati brez moči'	DEL KOT CELOTA	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(33)	<i>(kdo)/ ženska nosi hlače</i>	'kdo/ženska odloča, ukazuje'	DEL KOT CELOTA	GENITALNO-ANALNI PREDEL ČLOVEKA JE SREDIŠČE MOŠKOSTI
	(34)	<i>močiti plenice</i>	'biti otrok'		
	(35)	<i>zlesti iz plenice</i>	'postati odrasel, samostojen'		
	(36)	<i>(kaj) je še v plenicih</i>	'kaj je še na začetni razvojni stopnji'		
	(37)	<i>guliti/ trgati hlače po šolskih klopek</i>	'hoditi v šolo'	POSLEDICA KOT VZROK	
	(38)	<i>pes (komu) pomeri/ umeri hlače</i>	'pes koga ugrizne', 'pes komu raztrga hlače'		
	(39)	<i>držati se materinega krila</i>	'biti odvisen, nesamostojen'	DEL KOT CELOTA	

		FRAZEM	POMEN	METONIMIJA	METAFORA
copata, čevlji, škorenj, nogavica	(40)	<i>trgati čevlje</i>	'živeti'		ŽIVLJENJE JE POTOVANJE
	(41)	<i>kje (koga) čevlji žuli</i>	'kje ima kdo težave ali napake'		ŽIVLJENJE JE POTOVANJE
	(42)	<i>otresti prah s čevljev in zapustiti kak kraj</i>	'pretrgati vse zveze z določenim krajem (in iti naprej)'		ŽIVLJENJE JE POTOVANJE
	(43)	<i>stopiti v (čigave) čevlje; biti v čigavih čevljih</i>	'postaviti se v tujo kožo'		
	(44)	<i>(¹kdo) ni vreden, da bi (²komu) čevlji zavežal</i>	' ² kdo je več vreden od ¹ koga'		DOL JE SLABO/MANJ
	(45)	<i>lizati čevlje (komu)</i>	'podrežati se komu zaradi lastne koristi, prilizovati se mu'		DOL JE SLABO
	(46)	<i>voda še za v čevlje ni dobra</i>	'voda komu kot pijača ne prija'		DOL JE SLABO
	(47)	<i>(žena) imeti moža pod copato/peto; biti copata</i>	'doma biti neodločen, v vsem se podrežati ženi'		DOL JE SLABO
	(48)	<i>biti pod tujim škornjem</i>	'biti pod tujo oblastjo'	DEL KOT CELOTA	DOL JE SLABO
	(49)	<i>nemški škorenj</i>	'vojska nacistične Nemčije'	DEL KOT CELOTA	
	(50)	<i>Brez mi je se še čevlji ne obuje.</i>	'brez truda, prizadevanja ni pričakovati uspeha'		DOL JE MANJ
	(51)	<i>dati (koga) na čevlji</i>	'zapustiti koga'; 'zapustiti intimnega partnerja'		DOL JE SLABO
	(52)	<i>Le čevlje sodi naj (K)kopitar!</i>	'vsak naj ocenjuje, kritizira tisto, na kar se spozna		
(53)	<i>denar spravljati v nogavico</i>	'denar hraniti doma, varčevati'			

		FRAZEM	POMEN	METONIMIJA	METAFORA
rokavica	(54)	<i>pobrati rokavico</i>	'odgovoriti na izzivanje'		
	(55)	<i>vreči rokavico (v obraz) (komu)</i>	'izzvati koga'		
	(56)	<i>ravnati s (kom/čim) v rokavicah/ z rokavicami</i>	'obzirno, previdno'		
ovratnik/kravatelj	(57)	<i>prijeti (koga) za ovratnik/kravatelj</i>	'z agresijo komu dopovedati, da je nezaželen ali je njegovo ravnanje neprimerno'	POSLEDICA KOT VZROK	
	(58)	<i>dihati (komu) za ovratnik</i>	'nadzorovati koga, biti komu za petami'	POSLEDICA KOT VZROK	
	(59)	<i>beli ovratniki</i>	'višji razred (ki ima kapital in družbeno moč)'	DEL KOT CELOTA	
	(60)	<i>modri ovratniki</i>	'delavski razred'	DEL KOT CELOTA	
rokav	(61)	<i>zasukati, zavihati (si) rokave</i>	'z vnemo, prizadevnostjo (začeti) delati'	DEL KOT CELOTA	
	(62)	<i>(kaj) stresati iz rokava</i>	'hitro, gladko kaj povedati'	DEL KOT CELOTA	
	(63)	<i>imeti (kaj)/aduta v rokavu</i>	'na razpolago imeti učinkovito sredstvo, dober pripomoček za uspeh'	DEL KOT CELOTA	
žep, malha	(64)	<i>(kaj) olajša žep (komu)</i>	'kdo za kaj potroši veliko denarja'	DEL KOT CELOTA	
	(65)	<i>globoko poseči/seči v žep</i>	'veliko plačati'	DEL KOT CELOTA	
	(66)	<i>(kaj) polni žepe (komu)</i>	'kaj prinaša velik zaslužek'	DEL KOT CELOTA	
	(67)	<i>kaj kane v žep (komu)</i>	'kdo dobi, zasluži majhno vsoto denarja'	DEL KOT CELOTA	
	(68)	<i>imeti globok žep</i>	'biti bogat'	DEL KOT CELOTA	
	(69)	<i>imeti kačo/sušo luknjo v žepu</i>	'biti brez denarja'	DEL KOT CELOTA	

	FRAZEM	POMEN	METONIMIJA	METAFORA
žep, malha	(70) <i>(kaj) je za plitev žep</i>	'kaj je poceni'	DEL KOT CELOTA	
	(71) <i>(kaj) ni za vsak žep</i>	'kaj ni dostopno vsakomur'	DEL KOT CELOTA	
	(72) <i>imeti plitev žep</i>	'imeti malo denarja'	DEL KOT CELOTA	
	(73) <i>beraška malha</i>	'revščina, reven človek'	DEL KOT CELOTA	
	(74) <i>plačati iz svojega žepa</i>	'plačati s svojim denarjem'	DEL KOT CELOTA	
	(75) <i>(čigava) nenasitna malha</i>	'nenasitnost, kdo/kaj vse, veliko vzame'	DEL KOT CELOTA	
	(76) <i>vtakniti (kaj) v žep</i>	'dobiti'	DEL KOT CELOTA	
	(77) <i>prestavljeni/prelagati/pretikati (kaj) iz desnega v levi žep/iz levega v desni žep</i>	'neuspešno prelagati materialne vire znotraj istega vira'	DEL KOT CELOTA	
	(78) <i>poznaniti (koga/kaj) kot svoj lastni žep</i>	'zelo dobro koga, kaj poznati, (zlasti po slabih lastnostih)'	DEL KOT CELOTA	
	(79) <i>obrniti vse žepa (komu)</i>	'natančno koga pregledati'	DEL KOT CELOTA	
	(80) <i>držati figo v žepu</i>	ne nameravati izpolniti obljube'	DEL KOT CELOTA	
	(81) <i>držati roke v žepu</i>	'lenariti'		
	(82) <i>vsak berač svojo malho hvali</i>	'vsakdo hvali svoje'	DEL KOT CELOTA	
	(83) <i>imeti (kaj) v žepu</i>	'doseči kaj'	DEL KOT CELOTA	
	(84) <i>izprazniti, iztrstati svojo malho</i>	'povedati vse, kar kdo želi povedati'	DEL KOT CELOTA	
	(85) <i>iti okrog/okoli/mimo riti v žep</i>	'priti do cilja na nepraktičen način'		
	(86) <i>iti z levo roko v desni žep</i>	'lotiti se stvari napačno, neustrezno'		
pas	(87) <i>zategniti pas</i>	'odreči se določenim dobrinam, ugodju'	POSLEDICA KOT VZROK	

IZJAVA O AVTORSTVU

Magda Lojk izjavljam, da sem diplomsko delo *Pomeni, ki jih oblačimo: Oblačilni frazemi v slovenskem knjižnem jeziku*, napisala samostojno s korektnim navajanjem virov pod mentorstvom red. prof. dr. Erike Kržišnik.

V Stopičah, maja 2010

Magda Lojk